

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการประปาหมู่บ้าน อำเภอเมืองนครพนม และอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงแนวความคิด ทฤษฎีผลงานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังมีสาระดังต่อไปนี้

ความสำคัญและความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การดำเนินการพัฒนาประชาชนในพื้นที่ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเป็นแนวความคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน คือ "การช่วยให้ประชาชนช่วยตนเองได้" (help people to help themselves) ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาในทุกชุมชน การพัฒนาที่ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการพัฒนา ย่อมนำมาซึ่งผลของการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพครอบคลุมถึงความต้องการของประชาชนเป็นส่วนใหญ่ และผลประโยชน์การพัฒนาย่อมตกถึงประชาชนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง George F. Gantt ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของการมีส่วนร่วมดังนี้ ศักยภาพแห่งการพัฒนาจะเกี่ยวข้องกับการเข้ามามีส่วนร่วมขององค์กรและสถาบันทั้งภาครัฐบาลและเอกชน และยังเข้าถึงเจตนารมณ์ของประชาชน เนื่องจากประชาชนในชุมชนนั้นๆ เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ ประชาชนจัดได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์ของการพัฒนาและนโยบายเดียวกัน ประชาชนก็เป็นเครื่องมือที่จะทำให้การพัฒนาเกิดขึ้นได้ ดังนั้น การเข้าร่วมของประชาชนในการพัฒนาจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง และผลจากที่ประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน หรือร่วมพัฒนาโครงการสาธารณะของท้องถิ่นในลักษณะร่วมกันคิดร่วมดำเนินการ และร่วมกันแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ร่วมกันตามวิถีทางประชาธิปไตย จะช่วยให้เกิดพัฒนาการศึกษา ความคิด ความเข้าใจที่จะบริหารจัดการปกครองตนเอง อันนำไปสู่การเรียนรู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยในท้องถิ่น (Gantt, 1970 : pp. 9-10)

แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากรายงานการประชุมของ The Ad Hoc Group of Experts เรื่อง "Popular Participation as a Strategy for Promoting Community-level Action and National Development" ได้กล่าวไว้ว่า "คำว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ไม่สามารถให้คำจำกัดความที่ตายตัวได้ และมีการให้ความหมายต่าง ๆ กันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้กระทั่งภายในประเทศเดียวกัน ในการจะเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะต้องดูบริบท (context) ของแต่ละประเทศ และสภาพเศรษฐกิจสังคมการเมืองของประเทศนั้น" (Department of International Economic and Social Affairs, United Nations, 1981 : p.5) อย่างไรก็ตาม ที่ประชุมดังกล่าวได้เสนอความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้กว้างๆ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนจะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิกของชุมชนและสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วม และมีอิทธิพลในกระบวนการพัฒนาและในการแบ่งสรรผลของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม ซึ่งหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียมกันในประเด็นของ

1. การสนับสนุนกระบวนการพัฒนา
2. การแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
3. การตัดสินใจในรูปของการกำหนดเป้าหมาย การวางนโยบาย การวางแผน และการปฏิบัติตามแผน ทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (Department of International Economic and Social Affairs. United Nations, 1981 : p. 5)

ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีผู้ให้ความหมาย หรือรวบรวมไว้ อีกคือ

จากการประชุมเรื่อง "การมีส่วนร่วมของชุมชน : นโยบายและกลวิธี" จัดโดยศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับกระทรวงสาธารณสุขได้ให้คำจำกัดความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกสังคมในการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง (ทวิทอง, 2527 : หน้า 3)

ส่วน Jacques Bugnicourt ได้กล่าวว่า "ทั้งโดยหลักการและโดยการปฏิบัติการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น คือ สิ่งที่สวนทางกับการรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจและการลดบทบาท

ของประชาชนทั้งในเมืองและในชนบทให้เป็นเพียงผู้ถูกกำหนดในการพัฒนา" (Bugnicourt, 1982 : p. 58)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการให้ความหมายและรายละเอียดต่างกัน แต่โดยแก่นของเนื้อหาของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นไม่ต่างกัน นั่นคือ

1. ประชาชนคือผู้ตัดสินใจหรือผู้กำหนดการพัฒนาอย่างเป็นตัวของตัวเอง
2. การพัฒนานั้นมุ่งเน้นในการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนเพื่อการพึ่งและพัฒนาตนเอง
3. กระบวนการพัฒนานั้นเป็นการพัฒนาที่เริ่มจากประชาชน โดยรับจะต้องกระจายอำนาจให้แก่ชุมชน

เมื่อมองในมิติของการปฏิบัตินั้น Alastair T. White ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนประกอบด้วย 3 มิติ คือ (White, 1982 : p.18)

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจว่าจะไรควรทำ และควรทำอย่างไร
2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา เช่น การดำเนินงานตามที่ได้วางไว้
3. การแบ่งสรรผลประโยชน์จากโครงการที่สร้างขึ้น

Arlene Fonaroff ได้เสนอความเห็นที่คล้ายๆ กันว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจะต้องประกอบด้วยอย่างน้อย 1 ใน 4 ประเภทของการมีส่วนร่วม คือ

1. การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามและประเมินผล
2. การดำเนินงาน
3. การใช้บริการจากโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์

ส่วน อคิน รพีพัฒน์ ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนออกเป็น (อคิน, 2527 : หน้า 101)

1. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

อย่างไรก็ดี แม้จะมีการจัดชนิดหรือประเภทของการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 3-4 ชนิด แต่ส่วนที่สำคัญซึ่งแสดงว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริงคือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (White, 1982 : p.18)

นอกจากนี้ประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่ควรได้รับการพิจารณาคือ "ใคร" คือประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่ง Mary Racilis Hollnsteiner ได้เสนอว่า "ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น คำว่าประชาชนคงไม่ได้หมายถึงทุกๆ คนในชุมชน แต่หมายถึง คนยากจนส่วนใหญ่ซึ่งด้อยโอกาสและอำนาจ โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะต้องรวมตัวกันขึ้นมา (Hollnsteiner, 1982 : p. 39)

ในประเด็นเดียวกันนี้ ได้มีการอธิบายไว้อีกว่า "จำเป็นต้องแยกแยะให้ออกระหว่างชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ และบุคคลภายนอก เมื่อพูดถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น กลุ่มคนที่จะต้องให้ความสำคัญสูงสุด คือ มวลชนพื้นฐาน ซึ่งนั่นก็คือ ชาวบ้านนั่นเอง" (Uphoff and Cohen, 1991 : pp. 5-8)

ในเอกสารฉบับเดียวกันนั้น ได้มีการเสนอนอกจากจะพิจารณาว่าใครคือผู้ที่จะเข้าร่วมแล้ว จะต้องพิจารณาว่ากระบวนการในการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งเขาเสนอให้พิจารณาในประเด็นต่อไปนี้ คือ (Uphoff and Cohen, 1991 : pp. 5-8)

1. การริเริ่มเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมนั้นเกิดจากข้าราชการหรือชาวบ้าน
2. การชักนำเข้ามามีส่วนร่วมนั้น เป็นความสมัครใจ หรือบีบบังคับ
3. โครงสร้างและช่องทางของการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร
4. ระยะเวลาและขอบเขตของการมีส่วนร่วมเป็นอย่างไร (ครั้งเดียว, เป็นครั้งคราว, ต่อเนื่อง)
5. ได้มีการพัฒนาศักยภาพชุมชนแค่ไหน (การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจหรือการดำเนินงานนำไปสู่ผลที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพมากน้อยแค่ไหน โดยในประเด็นที่ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้น ที่ประชุม The Ad Hoc Group of Experts ได้แบ่งออก 3 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ และปราศจากการสนับสนุนจากภายนอก การมีส่วนร่วมโดยคนภายนอกนำเข้า และ การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ (Department of International Economic and Social Affairs, United Nations, 1981 : p. 8)

โดยการมีส่วนร่วมในแบบแรกเป็นการมีส่วนร่วมแบบอุดมคติ ส่วนแบบที่สองนั้นพบมากในประเทศกำลังพัฒนา โดยรัฐยังมีบทบาทเป็นศูนย์กลางในการริเริ่มให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนแบบที่ 3 นั้นไม่ต่างจากแบบที่ 2 มากนัก ในแง่มีผลลัพธ์ออกมาทันที

เมื่อพิจารณาถึงเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้น การกระจายอำนาจเสียใหม่ (redistribution of power) คือ ความจำเป็นประการแรกที่จะต้องทำ (ฉลาดชาย, 2527 : หน้า 129) ซึ่งในประเด็นนี้ได้มีการเสนอว่าอย่างน้อยที่สุดจะต้องประกอบด้วย ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จึงจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง คือ (Department of International Economic and Social Affairs, United Nations, 1981: p. 6)

1. องค์กรพื้นฐานของประชาชน
2. การที่ประชาชนมีอิสรภาพในการตัดสินใจในระดับท้องถิ่น
3. ข้อมูลข่าวสารในลักษณะผสมผสาน และมีประสิทธิภาพ
4. การสนับสนุนทางวัตถุและวิชาการ

นอกจากนี้ หัวใจของการที่จะให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นได้จริงนั้น ในการทำงานจะต้องถือว่าชาวบ้าน คือ ตัวหลักในการแก้ปัญหาของเขาเอง โดยกิจกรรมพัฒนานั้นจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน (บำรุง บุญปัญญา, 2527: หน้า 317-315)

อย่างไรก็ตาม จากการประชุม The Ad Hoc Group of Experts ขององค์การสหประชาชาติ ก็ได้มีการประเมินและวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่จะเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ คือ (Department of International Economic and Social Affairs, United Nations, 1981 : p. 6)

1. ข้อจำกัดที่เกิดจากการตีความค่าว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน
2. ข้อจำกัดที่เกี่ยวกับลักษณะทางเศรษฐกิจ และการเมือง
3. ข้อจำกัดที่เกี่ยวกับลักษณะทางสังคมและลักษณะทางประชากรของประชาชนในประเทศนั้น
4. ข้อจำกัดที่เกิดจากสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมจากภายนอก

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้ (ไพรัตน์, 2527 : หน้า 15)

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของประชาชน
3. ร่วมนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรมเพื่อขจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสังคม
4. ร่วมการตัดสินใจที่เป็นประโยชน์ในการที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
8. ร่วมติดตาม ควบคุม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วม มีดังต่อไปนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) โดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชน (inclusive organization) การรวมกลุ่มเยาวชนต่างๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (representative organization) กรรมการของกลุ่ม หรือชุมชน
3. การมีประชาชนมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ (open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (non-representative organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ตลอดเวลา (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527 : หน้า 179)

การมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนควรมีส่วนร่วมและมีบทบาท ดังนี้คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์ (ปธาน สุวรรณมงคล, 2527 : หน้า 82-83)

พัฒน์ บุญรัตนพันธ์ กล่าวว่า “การมีส่วนร่วมจะต้องมีขึ้นโดยตลอด ตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผนโครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใดที่มีอยู่ในชุมชนนั้น” (พัฒน์ บุญรัตนพันธ์, 2527: หน้า 129)

การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ยังได้มีผู้อธิบายไว้ดังต่อไปนี้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆ คือ การเข้าร่วมประชุม การร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ การร่วมเป็นผู้นำ การร่วมเป็นคณะกรรมการ การร่วมเป็นผู้ชักนำ และการร่วมเป็นผู้ริเริ่มโดยมีการมีส่วนร่วมในการประชุมมากที่สุด รองลงมาคือ ร่วมออกแรงและร่วมเป็นผู้ชักนำตั้งที่ได้ศึกษาและสรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมเป็น 10 ประการ (กรรณิกา ชมดี, 2524: หน้า 11)

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
6. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม หรือผู้ริเริ่มการ
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

Lee J. Cary ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ 5 ประการคือ (Cary, 1976 : p.144)

1. เป็นสมาชิก (Membership)
2. เป็นผู้เข้าประชุม (Attendance at Meeting)
3. เป็นผู้ออกเงิน (Financial Contribution)
4. เป็นกรรมการ (Membership on Committees)
5. เป็นประธานหรือผู้นำ (Position of Leadership)

Cohen and Uphoff (อ้างใน ปรชญา, 2528 : หน้า 5) ได้อธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องด้วยปัจจัยต่างๆ คือ การมีส่วนร่วมโดยอาสาสมัคร การมีส่วนร่วมโดยได้รับรางวัลตอบแทนและการมีส่วนร่วมโดยถูกบังคับ

J. H. J Masda ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบแข่งขัน (active) หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการริเริ่มและติดตามกระบวนการกำหนดความต้องการ และแผนเข้าร่วมในกิจกรรมการดำเนินงาน และสนใจในผลของการพัฒนา
2. การมีส่วนร่วมแบบไม่แข่งขัน (passive) หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยการไม่คำนึงถึงความสำคัญของการกำหนดแผนและนโยบายและไม่สนใจผลกระทบในกิจกรรมด้วย
3. การมีส่วนร่วมแบบเฉื่อยชา (inert) หมายถึง การที่ประชาชนเข้าร่วมโดยการชักจูงจ่ายอม หรือบังคับโดยสภาพแวดล้อมของบุคคล หรือธรรมชาติการมีส่วนร่วมแบบนี้จะแปรเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไปด้วย (Masda, 1982: pp.15-33)

รูปแบบการมีส่วนร่วมยังได้อธิบายไว้ ดังนี้ (United Nations, 1981: p. 8)

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (spontaneous) ซึ่งเป็นโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันเองเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยเป็นการกระทำที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอก ซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย
2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (induced) ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบ หรือสนับสนุนโดยรัฐบาล ซึ่งเป็นรูปแบบทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนา
3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (coercived) ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาล ภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลในทันที แต่จะไม่ได้ผลในระยะยาว และมักจะมีผลเสียที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน

การพัฒนาไม่ว่าจะจัดขึ้นในรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดก็ตาม สิ่งที่สำคัญที่ควรคำนึงถึงคือ ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีรัฐบาลคอยเป็นฝ่ายสนับสนุนช่วยเหลือในสิ่งที่เกินความสามารถของประชาชนที่จะทำได้ ดังนั้น การพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากประชาชนไม่ให้ความร่วมมือในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ของชุมชน การที่บุคคลต่าง ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาย่อมต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลาย ๆ ประการ ดังที่จะได้นำเสนอต่อไปนี้ คือ

อำนาจ อนันตชัย กล่าวว่า ความสำเร็จของการพัฒนาแบบระดมความร่วมมือขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ (อำนาจ อนันตชัย, 2528 : หน้า 138)

1. การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนตั้งแต่เริ่มว่า มีปัญหา สาเหตุของปัญหา การแก้ไขปัญหาด้านการคิดว่าจะทำโครงการอะไรที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน โดยใช้ประโยชน์จากแรงงานและทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเต็มที่

2. การผสมผสานแผนงานและโครงการของส่วนราชการ ด้วยการพัฒนาความรู้ ทักษะ ความสามารถด้านประชาชนและคุณภาพของเจ้าหน้าที่ เพื่อแก้ไขปัญหาคือเด็กร้อน สนองผลประโยชน์ได้ถูกต้องตามเวลาและสถานที่

3. การสร้างองค์กรท้องถิ่น กลไกการประสานงาน งบประมาณ ปัจจัยดำเนินงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตามความต้องการอันจำเป็นของประชาชน

สำหรับปัจจัยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาศึกษาพบอีกว่า ปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่ สถานภาพในครอบครัว ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้สึกว่าคุณมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน และการมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการเป็นเจ้าของที่ดินทำกิน ไม่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้านและปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ ความต้องการ และการได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน นายอำเภอ และพัฒนากรอำเภอ มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน (สุจินต์ ดาววีระกุล, 2527 : หน้า 1)

อนุภาพ ภิระลาภ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมีดังนี้ (อนุภาพ ภิระลาภ, 2528 : หน้า 25-26)

1. ความเกรงใจผู้ที่มีสถานภาพที่สูงกว่า
2. ความต้องการการเป็นกลุ่มพวก
3. ความเชื่อถือในตัวผู้นำ
4. ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่รัฐ
5. การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน

6. การยอมรับแบบอย่าง
7. ความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อม
8. การยอมรับในอำนาจรัฐ
9. ฐานะเศรษฐกิจ

ธวัช เบญจาทิกุล กล่าวถึงผลสรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ 5 ประการ ดังต่อไปนี้ ปัจจัยด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านวัฒนธรรม และด้านจิตวิทยาสังคม (ธวัช เบญจาทิกุล, 2529 : หน้า 25-26)

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท ควรเน้นอยู่ที่หลักการผสมผสานการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมกันโดยยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชนเป็นหลัก ซึ่งถ้าหากคำนึงถึงลักษณะปัจเจกชนเป็นสำคัญ ก็สามารถแบ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทออกเป็น 2 ปัจจัย ได้แก่

1. ปัจจัยภายในตัวบุคคล เกิดจากความต้องการ ความคาดหวัง ความรู้สึกร่วมประสงค์ในสิ่งต่างๆ
2. ปัจจัยภายนอกตัวบุคคล เกิดจากแรงผลักดันจากบุคคลอื่น หรือภาวะบีบคั้น

เงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน

เงื่อนไขในเบื้องต้นของการมีส่วนร่วมมี 5 ประการ คือ (United Nations, 1981 : p. 11)

1. รัฐบาลจะต้องมีการยอมรับในแนวความคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อนในเบื้องต้น และได้บรรจุหลักการนี้ไว้ในแผนหรือนโยบายในระดับต่างๆ ด้วย
2. ประชาชนต้องมีพื้นฐานองค์กรประชาชนที่สามารถเป็นตัวแทนในการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ และบุคคลอื่น ๆ ได้
3. ประชาชนต้องมีความอิสระในความคิดริเริ่ม และในการตัดสินใจในระดับท้องถิ่นเพื่อกำหนดกิจกรรมของตนเอง
4. ชุมชนต้องมีการไหลเวียนของข่าวสารและความรู้ใหม่ ๆ โดยเฉพาะหลักการและปรัชญาของการพัฒนาเทคนิควิธีการในการจัดสรรทรัพยากร และความรู้ทางการบริหารงาน
5. ชุมชนจะต้องได้รับการสนับสนุนทางด้านสิ่งของและความคิด เทคนิคที่จำเป็น โดยเฉพาะในระยะแรก

กล่าวได้ว่าเงื่อนไขพื้นฐานตามความคิดเห็นขององค์การสหประชาชาติ คือ ประชาชนมีความสามารถที่จะแสดงศักยภาพส่วนบุคคลได้อย่างเต็มที่ มีความเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด ตลอดจนมีอิสระในความคิดริเริ่มและในการตัดสินใจ โดยรัฐบาลเป็นฝ่ายให้การสนับสนุนให้

ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนา รวมทั้งจะต้องมีการยอมรับในแนวความคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อน และสิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลควรเป็นผู้ที่จะประสานงานที่ดี สามารถติดต่อประสานงานระหว่างรัฐบาลกับประชาชนในชนบทได้เป็นอย่างดี

World Health Organization ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมว่าจะต้องประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน (Planning) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามและประเมินผล และประการสำคัญคือ การตัดสินใจด้วย

2. การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร ควบคุมทางการเงินและการบริหาร

3. การใช้ประโยชน์ (Utilization) มีความสามารถในการนำกิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

4. การได้รับผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่ากัน ซึ่งอาจเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือวัตถุก็ได้

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนตามความเห็นขององค์การอนามัยโลก ประกอบด้วยเงื่อนไขพื้นฐาน 4 ขั้นตอนคือ การวางแผน การดำเนินกิจกรรม การใช้ประโยชน์ และการได้รับผลประโยชน์ (World Health Organization : p. 41-49)

อนุภาพ ธีรลาภ กล่าวไว้ว่า เงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน เกิดจากพื้นฐานของประชาชน 4 ประการ คือ

1. ประชาชนต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีศักยภาพที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ประชาชนจะต้องมีความสามารถในการค้นหาความต้องการ วางแผน จัดการ และบริหารองค์กรและการใช้ทรัพยากรในที่สุด

2. ประชาชนจะต้องมีความพร้อมที่จะเข้ามีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนต้องมีสภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกายภาพที่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วม

3. ประชาชนจะต้องมีความประสงค์ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีความเต็มใจ เห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม จะต้องมิใช่เป็นการบังคับหรือผลักดันให้เข้าร่วม โดยที่ประชาชนมิได้ประสงค์จะเข้าร่วมในนัยหนึ่งนัยใด

4. ประชาชนจะต้องมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีโอกาสที่จะเข้าร่วม ซึ่งเป็นการกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนในการตัดสินใจและกำหนดกิจกรรมที่ตนต้องการในระดับที่เหมาะสม ประชาชนจะต้องมีโอกาส และมีความเป็นไปได้ที่จะจัดการด้วยตนเอง ในระบบพื้นฐานทางการเมืองเป็นสำคัญ

กล่าวโดยสรุป หากรวมเอาเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งหมด ก็คงจะได้จตุรรวมที่ว่า "งานพัฒนาในความหมายที่แท้จริงนั้น จะต้องไม่ถือว่าประชาชนเป็นเพียงวัตถุ (object) สำหรับรองรับการพัฒนา หากแต่ต้องถือว่า ประชาชนนั่นเองเป็นองค์ประธาน (subject) ของการพัฒนา" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า "งานพัฒนานั้นจะต้องมีช่องทางที่กระทำโดยบุคคลภายนอก แต่จะต้องเป็นงานที่ประชาชนเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วม ดังนั้น เงื่อนไขพื้นฐานของการพัฒนาจึงต้องเป็นการช่วยเหลือให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง" (อนุภาพ, 2528 : หน้า 21-22)

การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นหลักพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน (Community Development) ในประเทศต่างๆ ได้กำหนดให้การพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (จอมพลถนอม, 2507: หน้า 3) โดยมุ่งเน้นจะปรับปรุงส่งเสริมการครองชีพของประชาชนในชนบทให้ดีขึ้น ส่งเสริมประชาชนให้ใช้ความสามารถของตนเองในการทำงานร่วมกันตามแบบประชาธิปไตย กล่าวคือรัฐบาลให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่เกินความสามารถของประชาชน เพื่อให้ประชาชนช่วยตัวเอง ให้ได้รับสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รู้จัก คัดริเริ่ม รู้จัก กำหนดวิถีชีวิตของตนเอง และเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมในโครงการสาธารณะต่างๆ ของท้องถิ่นตามที่ตนต้องการ ตลอดจนให้มีประสบการณ์ในการปกครองตนเอง อันจะเป็นรากฐานในการปกครองท้องถิ่นต่อไปในอนาคต

องค์การสหประชาชาติ ได้ให้ความสำคัญของการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือ Social Progress Through Community Development ในปี 2498 ว่า (U.N., 1955 : p. 6)

"การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธี (process) ที่มุ่งจะสร้างความเจริญในด้านเศรษฐกิจและสังคม ให้แก่ประชาชนเป็นส่วนรวม โดยชุมชนนั้นจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและถ้าเป็นไปได้ความคิตรีเริ่มนั้น ควรจะเป็นของประชาชนเอง...."

องค์การบริหารวิเทศกิจ (CIA) ของสหรัฐอเมริกา หรือ (AID) ในปัจจุบันให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้ (Sautoy, 1962 : p. 120-122)

"...การพัฒนาชุมชนเป็นกรรมวิธี (Process) แห่งการกระทำทางสังคม ซึ่งราษฎรในชุมชนนั้นๆ ร่วมกันจัดวางแผน และลงมือกระทำการเอง กำหนดว่ากลุ่มของตนแต่ละบุคคลมีความต้องการอย่างไร และปัญหาพร้อมกันมีอะไรบ้าง แล้วจัดทำแผนการของกลุ่มและของเอกชน เพื่อ

ให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการและสามารถแก้ปัญหาเหล่านั้นโดยพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆ ให้มากที่สุด และถ้าหากจำเป็น อาจจะขอความช่วยเหลือทั้งด้านบริการและวัสดุจากองค์การรัฐบาล และที่มีใช้รัฐบาลได้....."

ในการพัฒนาชุมชนได้รับการอธิบายว่าเป็นวิธีการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ในด้านต่างๆ ในลักษณะกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาที่นำไปสู่ชุมชนเพื่อให้ท้องถิ่นชุมชนเกิดความเจริญพัฒนาดีขึ้น โดยวิธีการที่มุ่งในด้านการพัฒนาตัวบุคคล กล่าวคือใช้วิธีการกระตุ้นชักจูงประชาชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยวิธีการ 2 ประการคือ (Great Britain, 1958: p. 3) ประการแรก โดยการให้การศึกษารูปแบบกันเองแก่ประชาชน ประการที่สอง โดยการฝึกอบรมประชาชน ซึ่งเนื้อหาทั้งสองประการดังนี้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในทางปฏิบัติมากมาย โครงการพัฒนาชุมชนในประเทศกำลังพัฒนาส่วนมากโน้มเอียงไปในทางวางรากฐานของชาติ (Nationbuilding) อันได้แก่ การอนามัย การเกษตร การศึกษา และโครงการส่วนมากมักจะครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ คือ ปรับปรุงส่งเสริมในด้านการอาชีพ การศึกษา การอนามัย และการปกครองตนเอง โดยการกระตุ้นในเรื่องการให้มีการรวมกลุ่มการตั้งกลุ่มต่างๆ สหกรณ์และที่สำคัญที่สุดคือ การฝึกอบรมผู้นำท้องถิ่น

ด้วยเหตุดังกล่าวมาแล้ว การพัฒนาชุมชนจึงได้รับการอธิบายว่า เป็นวิธีการให้การศึกษาและการรวมกลุ่ม (United Nations, 1960 : p. 2) เป็นกรรมวิธีให้การศึกษาก็เพราะว่าการพัฒนาชุมชนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เปลี่ยนแปลงวิธีปฏิบัติการต่างๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา โดยการเข้าไปกระตุ้นเตือนชักชวน และปลุกฝังความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ และวิธีปฏิบัติใหม่ๆ ให้ประชาชนเริ่มคิดเริ่มเข้าใจ และเริ่มรู้ถึงปัญหาและความต้องการต่างๆ ของตัวเอง อันเป็นกระบวนการของความคิด ความไตร่ตรองและการหาเหตุผลที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อสังคม ต่อชีวิต และต่อสภาพแวดล้อมต่างๆ และก่อให้เกิดการกระทำที่จะแก้ปัญหาและบำบัดความต้องการของตนเอง

สำหรับในฐานะที่เป็นการรวมกลุ่ม ก็เนื่องจากการพัฒนาชุมชนเป็นการปฏิบัติงานร่วมกันของประชาชน การที่ประชาชนจะทราบปัญหาและความต้องการของตนเอง จนกระทั่งเข้ามา ร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมต้องมีการติดต่อ พบปะชักชวนก่อตั้งกลุ่ม และประชุมปรึกษาหารือกัน การรวมกลุ่มก็จะเกิดขึ้นติดต่อกันจนกว่างานจะสำเร็จ และเมื่อประชาชนเห็นประโยชน์ของการร่วมกันคิด ร่วมกันทำงาน เช่นนี้แล้ว การรวมกลุ่มผลปะเพื่อปรึกษาหารือและพิจารณาปัญหาและความต้องการอื่นๆ ก็จะเกิดขึ้นต่อไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นกลุ่มที่ถาวรไปในที่สุด นอกจากนี้วิธีการพัฒนาชุมชนยังมุ่งที่จะกระตุ้นสถาบัน องค์การ หรือการรวมกลุ่มที่มีอยู่แล้วให้เข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดจนสร้างสถาบันใหม่ๆ ขึ้น เพื่อให้การช่วยเหลือตัวเองของประชาชนมีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ และเพื่อจัดหาบริหารต่างๆ ของรัฐบาลให้ถึงมือประชาชนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามวิธีการดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้น ในแต่ละประเทศก็แตกต่างกันออกไป จะยึดวิธีการใดเป็นแบบตายตัวนั้นย่อมไม่ได้ แม้ว่าจะได้มีการปรับปรุงกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการทำงานให้มีแนวคิดถือเป็นกิจลักษณะก็ยังไม่มียประเทศใดที่จะสามารถสร้างมาตรฐานให้เหมาะสมกับทุกประเทศได้ ดังนั้น ในที่นี้จะได้คัดเลือกหลักการสำคัญๆ ที่มีผู้รู้ได้เขียนไว้บางประการมากล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้ (กองฝึกอบรม กรมพัฒนาชุมชน, 2512 : หน้า 21)

1. ศึกษาสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ของชุมชน ในการพัฒนาชุมชนควรเริ่มจากสิ่งที่ประชาชนมีอยู่ โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อม ประชาชน สภาพเศรษฐกิจ นิสัยใจคอ ประเพณีและทัศนคติ ของชุมชน มิใช่วางโครงการเสียจนเลิกลอย ผิดจากสภาพที่เป็นอยู่มากมาย

2. ดึงประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับโครงการจริง กิจกรรมพัฒนาใดๆ ที่จะจัดทำจะขาดเสียมิได้ คือ ความร่วมมือของประชาชน กล่าวคือ ให้ประชาชนทราบ เข้าใจ และร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้เขาสำนึกว่าเป็นงานของเขา ไม่ใช่ของเจ้าหน้าที่รัฐบาลแต่เจ้าหน้าที่รัฐบาลเพียงแต่เข้าไปร่วมในการดำเนินงาน

3. โครงการทำงานต้องค่อยเป็นค่อยไป ไม่ควรเร่งรีบดำเนินให้โครงการสำเร็จอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงส่วนประกอบอย่างอื่น จะต้องระลึกเสมอว่า งานพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการที่ก่อให้เกิดผลช้า เพราะต้องการผลในบั้นปลาย คือการพัฒนาคน (human development) และควรเริ่มจากงานง่ายๆ ไปก่อน เพื่อผลทางจิตใจ เพราะคนทำงานสำเร็จอย่างหนึ่ง ก็มีความอยากที่จะทำชิ้นอื่นๆ ต่อไป

4. จะต้องยึดความสนใจและความต้องการของประชาชนเป็นหลัก คือจะต้องกระทำการที่ประชาชนสนใจและต้องการ เพราะการทำเช่นนี้จะทำให้ประชาชนสนใจกระตือรือร้นในการที่จะให้ความร่วมมือ และเมื่อทำเสร็จแล้ว ชาวบ้านก็จะเห็นประโยชน์และใช้ประโยชน์จากสิ่งนั้นเพราะเป็นสิ่งที่เขากำลังต้องการ

5. ใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน การทำงานแบบประชาธิปไตยโดยเจ้าหน้าที่จะไม่ออกคำสั่งให้ราษฎรดำเนินการพัฒนา แต่ปล่อยหรือให้โอกาสแก่ราษฎร ได้แสดงความคิดเห็น อภิปราย เลือกรหาวิธีการ ตลอดจนการวางแผนแก้ปัญหาของเขาเอง ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมิใช่ผู้รู้ทุกอย่าง โดยเฉพาะปัญหาของชาวบ้านเอง ย่อมจะทราบดีกว่าคนอื่น

6. มีความเข้าใจในวัฒนธรรม หมายความว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจะไม่วางโครงการหรือกระทำการกิจกรรมใดที่ขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณี หรือวัฒนธรรมของเขา ซึ่งจะเป็นเหตุไม่เพียงแต่ราษฎรไม่ร่วมมือในกิจกรรมนั้นเท่านั้น แต่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจะถูกเกลียดชัง ไม่ได้รับความเชื่อถือยกย่องอีกต่อไปด้วย

7. ใช้ผู้นำท้องถิ่น ในระยะแรกผู้นำท้องถิ่น จะช่วยเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลแพร่ความคิดรับ เป็นผู้ทดลองกระทำปฏิบัติการ (Innovation) ใหม่ ๆ เช่น วิถีเกษตรกรรมแผนใหม่ เป็นต้น เพื่อให้ชาวบ้านเอาอย่าง และในระยะยาวผู้นำท้องถิ่นนี้เอง จะเป็นผู้รับหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐบาล ในระดับท้องถิ่น ดำเนินการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตยต่อไป นั่นคือผลงานพัฒนา ชุมชนที่สามารถพัฒนาคนได้สำเร็จแล้ว

8. ใช้ผู้ชำนาญเฉพาะสาขา ทั้งนี้ โดยเหตุที่ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่ไปประจำทำงาน ร่วมกับชาวบ้าน มิใช่ผู้ชำนาญงานในสาขาใดสาขาหนึ่ง แต่เป็นนักประสานงานจึงต้องทำงาน ร่วมกับนักวิชาการต่างๆ หน้าที่ของเจ้าหน้าที่ที่ไปประจำนั้นก็คือ การรวมกลุ่มประชาชนให้เป็น ระเบียบเพื่อประโยชน์ในการวางโครงการและปฏิบัติร่วมกัน แต่วิธีการทางเทคนิคจะต้องอาศัย เจ้าหน้าที่วิชาการเฉพาะสาขา

9. ทำการประเมินผลตลอดเวลา หลักการข้อนี้ต้องประเมินผลในการพัฒนา ทั้งนี้ เพื่อจะ ได้ทราบปัญหา อุปสรรคอันจะเกิดขึ้นระหว่างดำเนินงานได้ จะได้พิจารณาแก้ไขให้หมดสิ้นไป

10. ทำงานกับคนทุกชั้นของสังคม การพัฒนาต้องเป็นการทำงานร่วมกับคนทุกชั้นของ สังคมโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ทั้งนี้ ก็เพื่อหวังจะพัฒนาคนทุกชั้นในสังคม

11. ต้องพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน จะมุ่งพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งย่อมไม่ได้ เช่น มุ่งพัฒนาทางด้านวัตถุ สร้างสะพาน ทำถนน ขุดบ่อน้ำ แต่ไม่พัฒนาคนไปพร้อมๆ กัน ไม่ ให้การศึกษาแก่เขาในการดำเนินงานดังกล่าว เช่น ให้การศึกษาเพื่อให้เขารู้จักคุณค่าของสิ่ง เหล่านี้ ให้รู้จักช่วยบำรุงรักษา เพื่อให้คงทนถาวรต่อไป

12. ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์ เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลผู้ทำหน้าที่ เป็นผู้กระตุ้นเตือนยั่วให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่ม และเกิดความต้องการในอันที่จะใช้ความรู้ ความสามารถของตนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยกันสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่นของตน นอกจากนี้ยังจะต้องพยายามส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นของตนที่มีอยู่เข้า มาร่วมให้มากที่สุด และเมื่อเกิดความสามารถของประชาชนแล้ว ทางรัฐบาลก็จะยื่นมือเข้ามา ช่วยเหลือ

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเป็นหลักปัจจัยสำคัญของการพัฒนา และเป็น ปัจจัยพื้นฐานเบื้องต้นที่เอื้ออำนวยต่อความสำเร็จของระบอบประชาธิปไตย เมื่อประชาชนเข้าไป มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนากิจกรรมโครงการสาธารณะท้องถิ่นต่างๆ ในชุมชน จะได้รับการ ศึกษา การเรียนรู้ ก่อให้เกิดความรู้สึกรู้จักและทัศนคติในการเห็นคุณค่าของตนเอง และชุมชนส่วน รวม รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในชุมชน รู้จักที่จะพึ่งตนเอง ช่วยเหลือตนเอง และร่วมมือ กันทำงานเป็นกลุ่ม เป็นทีม เพื่อความเจริญของท้องถิ่น การที่ได้เรียนรู้ ศึกษา และทดลองฝึก ปฏิบัติโดยวิถีทางประชาธิปไตยจะเป็นการช่วยส่งเสริมบทบาทให้ประชาชนในชนบท ได้รู้จักและ

คู่เคຍต่อการปกครองตนเองและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งถือว่ามีสำคัญต่อการพัฒนาการทาง การเมืองปกครองระบอบประชาธิปไตย ในระดับท้องถิ่น และในระดับชาติ

จากที่กล่าวมาผู้ศึกษาได้พยายามชี้ให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน และลักษณะในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนานั้นจะเป็นปัจจัยเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตย และการปกครองท้องถิ่นในโอกาสต่อไป

การปกครองระบอบประชาธิปไตย

ความหมาย

คำว่า "ประชาธิปไตย" (democracy) มีความหมายที่แตกต่างกันหลายความหมายด้วยกัน ความหมายดั้งเดิมที่สุด ซึ่งมีต้นกำเนิดจากภาษากรีก เพราะชาวกรีกเป็นพวกแรกที่เริ่มใช้คำนี้ ซึ่งหมายถึง รูปการปกครองที่ประชาชนทั้งหมดมีสิทธิที่จะตัดสินชี้ขาดปัญหาการเมืองโดยอาศัยหลักการฟังเสียงข้างมาก รูปการปกครองระบอบประชาธิปไตยของกรีกโบราณนี้ในปัจจุบันเรียกว่าเป็นการปกครองโดยชนหมู่มากหรือประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy)

ความหมายต่างๆ ของประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นภายหลัง อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือความหมายที่แคบและความหมายที่กว้าง ในความหมายที่แคบถือว่า "ประชาธิปไตย" เป็นเพียงรูปการปกครองแบบหนึ่งเท่านั้น แต่มีลักษณะพิเศษ คือประชาชนแต่ละประเทศมีสิทธิอำนาจปกครองตนเอง (จรรยา สุภาพ, 2518 : หน้า 20) ส่วนในความหมายที่กว้างประชาธิปไตยไม่ควรจะมีความหมายเพียงเท่าที่กล่าวข้างต้นเท่านั้น แต่น่าจะหมายถึง ปรัชญาของสังคมมนุษย์หรือวิถีชีวิตที่ยึดถืออุดมคติและหลักการบางประการ ซึ่งกำหนดแบบแผนและพฤติกรรมระหว่างมนุษย์ในสังคมในกิจการทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (Roder, 1967 : p. 93) ความหมายประเภทหลังนี้มุ่งถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในแบบประชาธิปไตยเช่นกิจกรรมทางการเมืองก็ต้องการให้ประชาชนแต่ละคนมีส่วนในการกำหนดนโยบายในการปกครองบ้านเมือง ในทางเศรษฐกิจจัดมุ่งให้ประชาชนมีเสรีภาพในการประกอบการทางเศรษฐกิจหรือมีเงินนั้นก็ให้บุคคลได้รับหลักประกันในการดำเนินการทางเศรษฐกิจ หรือได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในด้านสังคมก็ต้องการให้ประชาชนได้รับความยุติธรรมทางสังคมไม่ต้องการให้มีการกีดกันระหว่างกลุ่ม ระหว่างชั้น หรือเกิดระบอบอภิสิทธิ์ชนในชาติส่วนทางวัฒนธรรมก็มุ่งสร้างค่านิยม และแบบแผนประเพณีที่ยึดถือการประนีประนอมการใช้เหตุผล การยอมรับนับถือ คุณค่า และศักดิ์ศรีของมนุษย์ ความเข้าใจ และเห็นประโยชน์ในการร่วมมือกันประกอบกิจการงาน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม เข้าใจและเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม โดยไม่คิดจะกอบโดยผลประโยชน์เพื่อ

ส่วนตัวแต่ฝ่ายเดียว การยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่ชอบธรรม และเหมาะสมกับกาลสมัย ตลอดจน การดำรงชีวิตในลักษณะที่ยอมรับความสำคัญของบรรดาสมาชิกที่อยู่ในสังคมเดียวกัน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีนักปราชญ์ทางรัฐศาสตร์อีกหลายท่านได้ให้คำนิยามความหมายคำว่า ประชาธิปไตยที่น่าฟัง ดังนี้ คือ

H. J. Laski ได้กล่าวว่า เนื้อแท้ของประชาธิปไตยก็คือความปรารถนาของมนุษย์จะ ยอมรับนับถือ และรักษาไว้ซึ่งความสำคัญของตัวเอง รวมตลอดทั้งความเสมอภาคระหว่างบุคคล ในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (Laski, 1953 : pp. 76-85)

C. E Merriam ได้กล่าวว่า ประชาธิปไตยเป็นแนวความคิดและการปฏิบัติที่มุ่งไปสู่ความ ผาสุกข์ร่วมกับของปวงชน โดยมีเจตนาร่วมกับของปวงชนนั่นเองเป็นเครื่องนำทาง หัวใจของ ประชาธิปไตยจึงอยู่ที่ "ความผาสุกข์ร่วมกับ" ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมากเพราะครอบคลุมไปถึง เสรีภาพทางการเมืองมาตรฐาน การครองชีพในระดับที่ดี การให้การศึกษาและปลูกฝังอบรมที่ เสริมสร้างบุคลิกภาพของมนุษย์ และการกระจายผลผลิตทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงไปสู่ ชุมชนโดยมิชักช้า (Merriam, 1939 : p. 44)

R.M. MacIver ได้กล่าวว่า "ประชาธิปไตยเป็นทั้งรูปการปกครองและวิถีชีวิต ประชาธิปไตยทั้งสองทางต้องดำเนินไปด้วยกัน" (MacIver, 1947 : p. 204)

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่คนส่วนใหญ่ มักจะ มองข้าม หรือไม่สู้จะเห็นความสำคัญมากนัก ก็คือ ประชาธิปไตยจะมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ รูปแบบและเนื้อหา (ประหยัด หงษ์ทองคำ : หน้า 14) คนส่วนใหญ่เมื่อกล่าวถึง ประชาธิปไตยมักจะเน้นหรือให้ความสำคัญในส่วนที่เป็นรูปแบบมากกว่าส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระ จริงอยู่รูปแบบก็มีความสำคัญ สิ่งทั้งหลายต้องอาศัยรูปแบบเป็นเครื่องห่อหุ้มรองรับหรือบรรจุไว้ เนื้อหามะม่วงก็ต้องมีเปลือกมะม่วง ถ้าไม่มีเปลือกมะม่วงเนื้อมะม่วงก็อยู่ให้เรารับประทานไม่ได้ น้ำ ถ้าไม่มีแก้วช่วยเราก็รับประทานได้ยาก จะเอามืออวกกินมันก็ได้นิดหน่อย หรือจะเอาปากไปตีม เลยยังยุ่งยากลำบากมาก ก็ต้องอาศัยแก้ว อาศัยขวดบรรจุ น้ำ น้ำจึงจะอยู่ในสภาพซึ่งสะดวกที่จะ ตีมกินได้ตามวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้นเปลือกหรือเครื่องห่อหุ้มก็มีความสำคัญ

แต่เวลาเดียวกัน ถ้ามีแต่เปลือกไม่มีเนื้อก็ไม่มีประโยชน์ มีแต่แก้วไม่มีน้ำแล้วชื่นชมว่า เรามีแก้วเสร็จแล้วไม่มีน้ำจะดื่มก็ไม่ได้ความหรือมีแต่เปลือกมะม่วงก็แยเลยไม่รู้ว่าจะเอาเปลือกไว้ ทำอะไร เพราะฉะนั้นเนื้อหากับเปลือกหรือว่าสาระ กับรูปแบบต้องคู่กัน จะมีแต่อย่างใดอย่าง หนึ่งก็ไม่สำเร็จความประสงค์ได้เต็มที่ แต่ตัวสิ่งที่เราประสงค์แท้จริงเนื้อหา ไม่ใช่รูปแบบ รูปแบบ มีความหมายก็เพราะเป็น สิ่งที่ทรงหรือรักษาไว้ซึ่งเนื้อหา (พระเทพเวที, ประยูทศ ปยุทโต, 2535 : หน้า 12-13)

รูปแบบของประชาธิปไตยที่คนรู้จักกันมีก็ได้แก่ รัฐธรรมนูญ รัฐสภา รัฐบาลการเลือกตั้ง พรรคการเมือง ฯลฯ เป็นต้น ฉะนั้นเมื่อคนพูดถึงประชาชนประชาธิปไตยจึงมักจะเน้นหรือให้การพิจารณาเฉพาะในเรื่องของรูปแบบเป็นสำคัญ เช่น เราจะได้พบการวิจารณ์ว่าประชาธิปไตยในบ้านเรายังไม่เจริญ ไม่มั่นคงเพราะบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญไม่เป็นประชาธิปไตย หรือบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญล้าสมัยไม่เหมือนกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญของนานาอารยประเทศ เช่นอังกฤษ หรืออเมริกา หรือบางกลุ่มก็อาจจะโทษว่าเป็นเพราะพรรคการเมืองของเราไม่ดี พรรคการเมืองของเรามีมากพรรคเกินไปไม่เหมือนอังกฤษ หรือ อเมริกา ซึ่งมีพรรคการเมืองเพียง 2 พรรคจึงทำให้ประชาธิปไตยของเขาเจริญมั่นคง ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดของคนเหล่านั้นเป็นอย่างมาก เพราะอันที่จริงแล้วพรรคการเมืองของอังกฤษและอเมริกาใช้มีเพียง 2 พรรค หากแต่ประชาชนเขามีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการเมืองระบบพรรคการเมืองตลอดจนการเลือกตั้งที่ดีพอ การตัดสินใจเลือกตั้งของประชาชน จึงให้ความสำคัญแก่พรรคการเมืองใหญ่ และมีความสำคัญเพียง 2 พรรคจึงทำให้ดูเหมือนว่า ทั้ง 2 ประเทศ ที่เป็นแม่แบบของประชาธิปไตย มีพรรคการเมืองเพียง 2 พรรค

ส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยอาจจะกล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นนามธรรมในขณะที่ส่วนที่เป็นรูปแบบของประชาธิปไตยมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ จับต้องได้เมื่อพูดถึงก็เข้าใจได้ง่ายส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมนั้นจับต้องไม่ได้ มองเห็นด้วยสายตาโดยทั่วไปไม่ได้ จึงเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจ แต่เป็นส่วนที่สำคัญ เพราะเป็นเนื้อหาเป็นแก่นของระบอบ เพราะไม่มีเนื้อหา ไม่มีแก่นสารอยู่แล้ว รูปแบบก็จะไม่มีความหมาย เพราะฉะนั้นผู้ที่ต้องการประชาธิปไตย จะต้องคิดพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปถึงเรื่องเนื้อหาสาระของประชาธิปไตยด้วย มิใช่นึกถึงแต่เพียงแค่รูปแบบ ถ้าให้ความสำคัญแต่เพียงในด้านรูปแบบ ประชาธิปไตยก็คงจะเจริญก้าวหน้าไปไม่ได้

เนื้อหาสาระของระบอบประชาธิปไตยน่าจะได้แก่

ประการที่หนึ่ง ความรู้ความเข้าใจ ในหลักการของระบอบประชาธิปไตยเป็นเบื้องต้น เหมือนกับเราจะศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนา เราจะต้องศึกษาค้นคว้าให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเบื้องต้นก่อน ว่าพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมอันเป็นสาระสำคัญเบื้องต้นคืออะไร ซึ่งคนที่รู้จักพุทธศาสนาในด้านของรูปแบบก็จะกล่าวถึง วัด โบสถ์ พระภิกษุสงฆ์ คัมภีร์ ฯลฯ แท้ที่จริงแล้วหัวใจของพุทธศาสนาอยู่ที่ธรรมอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้า อันเป็นพระบรมศาสดาได้ตรัสรู้คือ "สัจธรรม" อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค นอกจากความรู้ความเข้าใจในหลักการของระบอบประชาธิปไตยแล้ว

ประการที่สอง ได้แก่ความศรัทธาหรือความเชื่อมั่นว่าระบอบประชาธิปไตย เป็นระบอบการเมืองการปกครองที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ได้คิดค้นและพัฒนาขึ้นในปัจจุบันนี้ความศรัทธา เป็นหัวใจที่สำคัญต่อความเจริญของระบอบประชาธิปไตยเช่นเดียวกับศาสนา ถ้าศาสนิกชนไม่มีความศรัทธาต่อหลักธรรมของศาสนาเป็นเบื้องต้นแล้วความเจริญมั่นคงในศาสนานั้นก็จะเกิดได้ยาก

ประการที่สาม ความเคารพและปฏิบัติตามกติกาของระบอบประชาธิปไตยด้วยความจริงใจก็เป็นเนื้อหาสาระที่สำคัญอีกประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย ความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยที่ราพบเห็นกันค่อนข้างมากในประเทศต่างๆ ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะคนไม่เคารพต่อกติกาของระบอบประชาธิปไตย คนพยายามที่จะหลีกเลี่ยงหรือพยายามที่จะบิดเบือนกติกาของระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนหรือพวกพ้องให้มากที่สุด การกระทำดังกล่าวไม่เพียงแต่จะเกิดผลเสียแก่ระบอบประชาธิปไตยในด้านการละเมิดต่อกฎเกณฑ์อันถูกต้องเท่านั้น หากแต่ยังจะทำให้คนทั่วไป เกิดความสับสนและไม่แน่ใจว่ากฎเกณฑ์ หรือกติกาอันถูกต้องของระบอบประชาธิปไตยในเรื่องนั้นๆ เป็นเช่นไร ลักษณะดังกล่าวย่อมจะส่งผลให้เกิดความปั่นป่วน รวนเร และความเสียหายต่อระบอบประชาธิปไตยตามมาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

เมื่อวิเคราะห์ให้เห็นว่า ประชาธิปไตยจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วนคือ รูปธรรม และเนื้อหาสาระ องค์ประกอบทั้ง 2 ส่วน นี้ต่างก็มีความสำคัญและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกัน จึงจะเกิดผลดีอย่างแท้จริงนอกจากจะจัดรูปแบบให้เหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อหาสาระของระบอบประชาธิปไตยของแต่ละสังคมแล้วประเด็นสำคัญที่ควรจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบอีกประการหนึ่งก็คือไม่ใช่สักแต่ลอกเลียนรูปแบบของสังคมอื่นมาใช้โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของสังคมเท่านั้น แต่ยังจะต้องระวังตรวจสอบดูแลอีกว่าได้มีการนำเอารูปแบบดังกล่าวมาใช้โดยไม่สุจริตหรือไม่ เช่น ระบอบประชาธิปไตยจะต้องให้สิทธิแก่ประชาชนที่จะเลือกตั้งตัวแทนของเขาเข้าไปปฏิบัติภารกิจทางการเมืองแทนประชาชนทั้งปวง แต่ได้มีการกระทำโดยไม่สุจริตในกระบวนการเลือกตั้งเช่นใช้กลโกงต่างๆ ในการเลือกตั้งเพื่อตนและพรรคพวกจะได้มีชัยชนะในการเลือกตั้งเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการนำเอารูปแบบของระบอบประชาธิปไตยมาใช้ โดยมีเจตนาที่ไม่สุจริต การกระทำดังกล่าวไม่เพียงแต่จะไม่เป็นผลดีแก่ระบอบประชาธิปไตยเท่านั้นหากแต่ยังเป็นการทำลายระบอบประชาธิปไตยโดยจงใจอีกด้วย

หลักการของระบอบประชาธิปไตย

เมื่อเราพูดถึงระบอบประชาธิปไตย เราก็มักจะนึกถึงความเสมอภาคสิทธิเสรีภาพ ประการต่างๆ ก่อนอื่น ความจริงแล้วการปกครองระบอบประชาธิปไตยมีหลักการที่สำคัญๆ นอกเหนือจากหลักความเสมอภาค และสิทธิเสรีภาพที่น่าจะพิจารณาอีกหลายประการด้วยกัน

เช่นหลักความสมัครใจและยินยอม หลักเหตุผล หลักการปกครองตนเอง เป็นต้น หลักการต่างๆ เหล่านี้ทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นที่ชื่นชอบ และใฝ่หาของประชาชนโดยทั่วไป เพราะอย่างน้อยที่สุดการปกครองระบอบประชาธิปไตยก็ยังอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้แก่ประชาชน นานานัปการ และเป็นระบอบการปกครองที่ยกย่องความสำคัญของมนุษย์ยิ่งไปกว่าการปกครองระบอบอื่นๆ ที่ว่าประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ยกย่องความสำคัญของมนุษย์นั้น จะเห็นได้จากเหตุผลที่จะกล่าวต่อไปนี้

1. หลักเหตุผล นักปราชญ์ในอดีตหลายท่านเชื่อว่า "มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผลจนกระทั่งสามารถใช้เหตุผลที่ตนมี แก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ได้ รวมตลอดถึงการปรับปรุงพัฒนา ความเป็นอยู่ของตนเองให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ ความเชื่อเช่นว่ามีใช้เป็นสิ่งที่เกินเลยความจริง เว้นไว้แต่มนุษย์บางกลุ่มบางเหล่าอาจ จะไม่ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา หากแต่ใช้อารมณ์ หรือความรุนแรง การปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่ส่งเสริมให้มนุษย์เอาชนะกันด้วยเหตุผล เป็นระบอบการปกครองที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ใช้เหตุผลอย่างกว้างขวางที่เพื่อจะแสวงหาข้อตกลงที่ดีที่สุด อันจะเป็นประโยชน์มากที่สุดแก่ประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ต้องเสียเวลามากก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงจะเห็นได้จากการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการประชุมคณะรัฐมนตรีการประชุมสภาการประชุมทางการเมืองและการประชุมคณะกรรมการของสภา ฯลฯ เป็นต้น ข้อตกลงหรือมติในระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ได้มีโอกาสใช้เหตุผลอย่างกว้างขวาง รอบคอบ เท่าที่สติปัญญาของมนุษย์จะรับได้ โดยหวังว่าข้อตกลงหรือมติดังกล่าวเกิดจากเหตุผลที่ดีที่สุดของมนุษย์จะช่วยอำนวยความสะดวกและส่งเสริมให้มนุษย์ที่อยู่ภายใต้การปกครอง ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความผาสุก

2. หลักความยินยอม การปกครองระบอบประชาธิปไตยไม่นิยมการบีบบังคับขึ้นใจให้ประชาชนจำต้องยอมรับอำนาจปกครองของผู้ปกครอง ระบอบประชาธิปไตยถือหลักว่าใครจะเป็นผู้ปกครอง จะต้องได้รับความยินยอมพร้อมใจจากผู้ถูกปกครอง โดยการเลือกตั้งที่แท้จริง บริสุทธิ์และยุติธรรม การอยู่ในตำแหน่งหรือการพ้นจากตำแหน่งของผู้ปกครองก็เช่นเดียวกัน ย่อมอยู่ในดุลยพินิจของประชาชน

หลักความยินยอมนอกจากจะส่งเสริมว่าระบอบประชาธิปไตยนั้นผู้ปกครองมีอำนาจอันชอบธรรมที่จะปกครองแล้วยังจะอำนวยความสะดวกแก่การปกครองในอันที่จะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนด้วยดีอีกด้วย การบริหารราชการแผ่นดินจะบรรลุถึงเป้าหมายได้ก็ต่อเมื่อรัฐบาลได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทุกๆ ฝ่าย

3. หลักความเสมอภาค นักปรัชญาทางการเมืองหลายท่านมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ในระบอบประชาธิปไตย ความเสมอภาคมีความสำคัญยิ่งไปกว่าเสรีภาพ ทั้งนี้เพราะเสรีภาพนั้น

ประชาชนอาจจะมีได้ในการปกครองระบอบอื่นมากหรือน้อยเท่านั้น แต่ความเสมอภาคประชาชนจะมีได้ก็แต่เฉพาะการปกครองระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น คำกล่าวเช่นนี้ไม่เป็นคำกล่าวที่เกินเลยความจริงแต่ประการใดเพราะข้อเท็จจริงปรากฏว่า ไม่ว่าจะเป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือเผด็จการ ประชาชนก็ยังมีสิทธิในบางสิ่งบางอย่างอยู่บ้าง ไม่ถึงกับถูกกดขี่รูดอนสิทธิเสรีภาพหมดไปทุกอย่าง เพียงแต่ว่าการปกครองระบอบอื่นนั้นสิทธิเสรีภาพของประชาชนไม่มีหลักประกันประชาชนจะมีสิทธิเสรีภาพหรือไม่มากนักแค่นั้นขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ปกครอง แต่ระบอบประชาธิปไตยสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้รับการประกันโดยกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎหมายสูงสุดของรัฐ คือกฎหมายรัฐธรรมนูญ การได้มาหรือสูญเสียไปซึ่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน ย่อมเป็นไปตามเจตนารมณ์แห่งกฎหมาย มิใช่เป็นไปตามความพอใจของบุคคลใดหรือกลุ่มบุคคลใด ส่วนความเสมอภาค หรือความเท่าเทียมกันนั้น ประชาชนจะมีได้ก็แต่เฉพาะการปกครองระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น ส่วนการปกครองในระบอบอื่น เป็นการยากอย่างยิ่งที่ประชาชนจะมีโอกาสเท่าเทียมกัน ความเสมอภาคหรือความเท่าเทียมกันนั้น อาจพิจารณาได้หลายด้านด้วยกัน เช่นความเสมอภาคทางการเมืองหมายถึงความถึงโอกาสที่ประชาชนทุกคนจะมีส่วนร่วมในการปกครองโดยทั่วไป และเท่าเทียมกันหรือถ้าจะกล่าวให้เห็นถึงความเสมอภาคทางการเมืองอย่างชัดแจ้งขึ้น ก็คือการที่ประชาชนทุกคนต่างมีสิทธิเลือกตั้งได้คนละคะแนนเหมือนกัน (one man one vote) นั่นเอง ส่วนความเสมอภาคอีกประการหนึ่ง คือความเสมอภาคทางเศรษฐกิจซึ่งหมายความว่าประชาชนมีโอกาสในการประกอบการทางเศรษฐกิจ และได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเท่าเทียมกันตามสติปัญญากำลังความสามารถของแต่ละคนเป็นสำคัญ ในเรื่องความเสมอภาคทางเศรษฐกิจนี้ ลัทธิเศรษฐกิจบางลัทธิแย้งว่าประชาชนจะมีความเสมอภาคทางเศรษฐกิจที่แท้จริงก็ต่อเมื่อ ผู้ผลิตทางเศรษฐกิจทุกคนต่างได้รับผลตอบแทนการผลิตของตนเท่าเทียมกัน แต่ความเท่าเทียมกันในลัทธิเศรษฐกิจดังกล่าว มิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสามารถ หากแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเป็นจริงของมนุษย์ ที่มนุษย์ทุกคนต่างมีความจำเป็นในการดำรงชีพเท่าเทียมกัน ฉะนั้น จึงไม่เป็นธรรมหรือไม่เท่าเทียมกัน ถ้าหากว่าจะมีคนกลุ่มใดหรือบุคคลใดได้รับการแบ่งสรรรายได้มากกว่าบุคคลกลุ่มอื่น ความเท่าเทียมในทัศนะ เช่นนี้ก็มิมีลักษณะผิดแผกแตกต่างไปจากความเท่าเทียมในระบอบประชาธิปไตย ดังเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้น ส่วนความเสมอภาคประการสุดท้าย คือความเสมอภาคทางสังคม ความเสมอภาคทางสังคมนั้นหมายถึง มนุษย์ย่อมมีความเท่าเทียมกันในการดำรงตนอยู่ในสังคม ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ไม่มีการกีดกันระหว่างชนชั้นไม่มีการเอารัดเอาเปรียบระหว่างชนชั้น หรือไม่มีการสร้างระบอบอภิสิทธิชนชั้นในสังคมหรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความเท่าเทียมกันทางสังคมนั้นหมายถึงมนุษย์ทุกคนย่อมมีคุณค่ามีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ซาดิกำเนิดถือเอกเอภาเหล่ากอ อาชีพฐานะทางเศรษฐกิจ ศาสนา ฯลฯ ไม่เป็นสิ่งที่จะทำให้มนุษย์มีความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม หรือไม่เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์กลุ่มหนึ่งมีอภิสิทธิเหนือมนุษย์อีกกลุ่มหนึ่งได้

4. หลักเสรีภาพ เสรีภาพเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย เพราะเสรีภาพนั้น นอกจากจะเป็นอำนาจของประชาชนที่จะป้องกันมิให้ผู้ปกครองใช้อำนาจเกินขอบเขตแล้ว เสรีภาพยังเป็นปัจจัยที่สำคัญในการที่จะทำให้มนุษย์มีอิสระในการเรียนรู้ และใช้สติปัญญา เหตุผลอย่างแท้จริงต่อการตัดสินใจปัญหาต่างๆ

นักปราชญ์ทางรัฐศาสตร์หลายท่านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเสรีภาพเอาไว้ว่า "เสรีภาพนั้นหมายถึงอำนาจหรือความเป็นอิสระของบุคคลที่จะกระทำการใดๆ ได้โดยปราศจากความแทรกแซงของรัฐหรือเอกชนด้วยตนเอง" ถ้าจะพิจารณาคำว่าเสรีภาพตามความหมายดังกล่าวข้างต้นอย่างเคร่งครัด ก็อาจจะเป็นผลเสียได้ เพราะประชาชนอาจจะใช้เสรีภาพของตน โดยไม่มีขอบเขตจำกัดอันเหมาะสมสมควร การใช้เสรีภาพดังกล่าวอาจมีผลละเมิดเสรีภาพของบุคคลอื่น และถ้าไม่มีการกำหนดขอบเขตของการใช้เสรีภาพที่เหมาะสมแล้วในที่สุดทุกคนก็จะไม่มีเสรีภาพ ดังนั้นจึงได้มีคำจำกัดความคำว่าเสรีภาพใหม่ว่า เสรีภาพหมายถึงโอกาสที่บุคคลจะกระทำสิ่งที่ตนปรารถนาได้โดยจะถูกควบคุมน้อยที่สุด แต่ในขณะเดียวกัน การใช้เสรีภาพหรือการกระทำดังกล่าว จะต้องไม่ขัดขวางต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ศีลธรรมอันดีของประชาชน ไม่ละเมิดเสรีภาพของบุคคลอื่น (จรรยา สุภาพ, 2514 : หน้า 226) ฉะนั้นเสรีภาพของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่มิชอบเขตอันเหมาะสมสมควรการใช้ขอบเขตดังกล่าวได้แก่ บัญญัติของ กฎหมาย ศีลธรรม จรรยา จารีตประเพณี คุณธรรมอันดีงามของมนุษย์

5. หลักการปกครองตนเอง การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ประชาชนปกครองตนเอง หลักการเช่นนี้จะเห็นได้ชัดแจ้งจากรบอบประชาธิปไตยโดยตรง แม้ว่าปัจจุบันจะเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีผู้แทนหลักการเช่นว่าก็ยังมีความสำคัญอยู่อย่างมั่นคง เพียงแต่ว่าประชาชนได้ใช้อำนาจในการปกครองโดยผ่านกลไกการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่เท่านั้น ซึ่งก็มีหลักการที่สำคัญพอสรุปได้ดังนี้

1. ยอมรับว่าประชาชนมีอำนาจ และใช้อำนาจปกครองตนเอง
2. ให้ประชาชนเลือกตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่แทนประชาชนในการดำเนินการทางการเมือง
3. การเลือกตั้งผู้แทนนั้น จะต้องกำหนดให้ประชาชนโดยทั่วไปมีสิทธิ (general suffrage)
4. วิธีการเลือกตั้งต้องเป็นไปตามหลักการเลือกตั้งที่แท้จริง
5. ผู้แทนของประชาชนจะต้องตัดสินใจแทนประชาชนเพื่อประโยชน์ของประชาชน และใช้หลักเสียงข้างมากในการทำงาน (majority rule)
6. ในการตัดสินใจปัญหา และการตกลงใจแทนประชาชนนั้น ผู้แทนไม่จำเป็นต้องปรึกษา

กับผู้ออกเสียงเลือกตั้งทุกกรณีไป เพราะถือว่าได้รับมอบความไว้วางใจจากประชาชนแล้วโดยการเลือกตั้ง

จากหลักการที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าระบอบประชาธิปไตยยกย่องและให้ความสำคัญแก่ประชาชน ที่อยู่ภายใต้การปกครองอย่างยิ่ง ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับความสามารถ และคุณสมบัติของประชาชนในการปกครองตนเองเป็นสำคัญ ปัญหาที่มีอยู่ว่า ทำอย่างไรจึงจะสามารถสร้างให้ประชาชนมีความสามารถและมีคุณสมบัติอันเหมาะสมในการปกครองตนเอง คำตอบก็คือ จะต้องมีการศึกษาและพัฒนาพลเมืองให้เข้าใจคุณค่าของการปกครองตนเองอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนจะต้องมีการปฏิรูปทัศนคติของประชาชนเสียใหม่ให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวทางการเมืองอย่างถ่องแท้มีความในใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม สร้างทัศนคติให้ประชาชนเกิดความเข้าใจและมีความเชื่อมั่นว่า (สมพงษ์ เกษมสิน, 2518 : หน้า 66)

1. ประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ
2. ทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในการดำรงอยู่ และความเจริญของประเทศชาติ
3. ประชาชนมีสิทธิและสามารถจะใช้สิทธิต่างๆ โดยสุจริตอย่างเต็มที่
4. ประชาชนทุกคนมีหน้าที่สำคัญต้องทำให้ตนเอง มีความรู้ ความสามารถเพื่อที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่เป็นภาระแก่สังคม และสามารถรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของสังคมได้
5. แต่ละคนมีคุณค่าและความสำคัญเท่าเทียมกัน
6. รัฐบาลโดยประชาชนจะเกิดขึ้นได้โดยที่แต่ละคนมีส่วนเลือกตัวแทนเข้าไปเป็นรัฐบาล และแสดงความคิดเห็น รู้จักเสนอแนะสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติไม่นิ่งดูดายเมื่อเห็นสิ่งใดทำให้ชุมชนสังคมและชาติต้องเสียประโยชน์ จะต้องรีบหาทางปิดเป่ารวมทั้งไม่ละเว้นการใช้สิทธิโดยชอบของตน
7. ทรัพยากรทั้งของประเทศ เป็นสมบัติของประชาชนและจะต้องใช้ทรัพยากรเหล่านั้นไปในทางที่เป็นคุณค่าแก่ประชาชนเป็นส่วนรวม
8. กลไกของรัฐมีไว้เพื่อคุ้มครอง รักษาสิทธิอันชอบธรรมของประชาชน และเพื่อให้บริหารอันจำเป็นในการดำรงชีวิตของประชาชนด้วย

ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อความสำเร็จของระบอบประชาธิปไตย

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีวัตถุประสงค์ก็คือ ความเจริญก้าวหน้าและความผาสุกร่วมกันของมนุษย์ มนุษย์มีสัญชาตญาณที่จะใฝ่แสวงหาความสุข ความปลอดภัยในชีวิต การที่มนุษย์มารวมกันอยู่ในหมู่เหล่า มีระบอบการปกครองที่เป็นระเบียบก็เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว และมีใช้เพราะเหตุผลของระบอบประชาธิปไตยโดยตัว

ของมันเป็นเอง หากแต่ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของประชาชน ประกอบทั้งสภาพแวดล้อมต่างๆ ของสังคมนั้นๆ ด้วยเช่นที่ "Rousseau" เคยกล่าวไว้ว่า "ลักษณะการปกครองประเทศหนึ่งนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับสภาพของประเทศและจิตใจของประชาชนไม่ใช่การที่ระบบนั้นดียิ่งในตัวของมันเองแต่อย่างเดียว" ความสำเร็จของระบอบประชาธิปไตยก็เช่นเดียวกัน ขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชนและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ของสังคมเป็นสำคัญ ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อความสำเร็จของระบอบประชาธิปไตยได้แก่

1. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ Aristotle นักปราชญ์ชาวกรีก กล่าวว่า "ความสำเร็จทางการเมืองต้องอาศัยเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน" ซึ่ง Aristotle ได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยทางเศรษฐกิจว่า "ถ้าชนชั้นกลางจำนวนมากเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ก็จะทำให้การปกครองนั้นเป็นไปโดยสะดวกและเกิดดุลยภาพระหว่างส่วนที่เป็นประชาธิปไตยกับส่วนที่เป็นคนชาติปไตยในสังคมเดียวกัน ซึ่งจะถือได้ว่าเป็นรูปการปกครองที่ไม่เป็นเผด็จการ และในขณะเดียวกันก็มีความเป็นประชาธิปไตยอยู่ด้วย แม้แต่ในโลกปัจจุบันนี้ เศรษฐกิจก็ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความสำเร็จของประชาธิปไตยอย่างยิ่ง ในประเทศด้อยพัฒนาประชาธิปไตยยากที่จะหยั่งรากได้ลึกและมีความเจริญตามกาลเวลา เหตุผลก็คือ ประเทศด้อยพัฒนา ประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น ทุกชีวิตต้องอยู่ในฐานะที่เอาใจใส่ในเรื่องใดๆ ไม่ได้ นอกจากการทำมาหากิน ความสนใจทางการเมืองเป็นเรื่องนอกเหนือวิสัยที่เขาเหล่านั้นจะสนใจได้ ยิ่งไปกว่านั้นประชาชนในประเทศด้อยพัฒนามักจะไม่เข้าใจถึงคุณประโยชน์ของระบอบประชาธิปไตย เห็นว่าเป็นเรื่องฟ้อฝัน ไม่สามารถจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้แก่เขาได้อย่างจริงจัง

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ มิได้มีส่วนเอื้ออำนวยประโยชน์แก่การปกครองระบอบประชาธิปไตยแต่เฉพาะเหตุผล ที่ทำให้คนมีเวลาว่างที่จะสนใจกิจกรรมทางการเมืองเท่านั้นก็หาไม่ แท้ที่จริงแล้วปัจจัยทางเศรษฐกิจยังอำนวยประโยชน์แก่ระบอบประชาธิปไตยโดยตรงอีกประการหนึ่ง นั่นก็คือสังคมที่มั่งคั่งทางเศรษฐกิจดี หรือสังคมที่พัฒนาเศรษฐกิจในระดับที่ดีแล้ว จะไม่มีปัญหาในด้านการเงินที่จะนำมาใช้จ่ายในการบริหารและการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมและประชาชน เป็นที่ยอมรับกันว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่สิ้นเปลืองมาก ฉะนั้นเงินจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งต่อความสำเร็จของระบอบประชาธิปไตยความจริงข้อนี้จะเห็นได้ว่า ประเทศที่มีการพัฒนาการธุรกิจในระดับสูงการปกครองระบอบประชาธิปไตยก็มีความเจริญมั่นคงควบคู่กันไป ในทางตรงกันข้ามประเทศที่ยังด้อยพัฒนา ประชาธิปไตยก็ยังล้มลุกคลุกคลานไม่มั่นคง ความเจริญทางเศรษฐกิจ

นอกจากเป็นปัจจัยที่สำคัญที่รัฐบาลจะได้ใช้เงินงบประมาณเพื่อแก้ปัญหาหรือให้บริการต่างๆ แก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งย่อมจะเป็นที่พอใจแก่ประชาชน ประชาชนเองก็พอใจรัฐบาล สถานการณ์เช่นว่าย่อมเป็นผลดีต่อรัฐบาลในอันที่จะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากประชาชน

2. ปัจจัยทางการศึกษา การศึกษาเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนมีทัศนคติที่กว้างไกล การตัดสินใจปัญหาต่างๆ ของผู้ที่มีการศึกษาดี ย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลการศึกษาทำให้มนุษย์มีความตื่นตัว ต่อสู้ เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ฉะนั้นในสังคมที่มีความเจริญในด้านการศึกษา ประชาชนย่อมเข้าใจและยอมรับผลของการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ง่ายกว่าในสังคมที่ยังล้าหลังทางการศึกษา ประเทศด้อยพัฒนาประชาชนยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ทำให้ผู้ที่ฉลาดกว่าแสวงหาผลประโยชน์จากผู้โง่เขลากว่า ทางด้านการเมืองก็เช่นกัน ผู้ที่มีการศึกษาดีสามารถชักจูงผู้ที่ขาดการศึกษา ให้สนับสนุนให้เขาขึ้นไปสู่ตำแหน่งที่มีอำนาจทางการเมืองอย่างใช้เหตุผลและขาดความรับผิดชอบ

จากการศึกษานอกจากจะสอนให้คนเฉลียวฉลาดรู้จักผิดชอบชั่วดีแล้ว ยังสอนให้คนรู้จักหน้าที่ สิทธิเสรีภาพที่ตนพึงรับผิดชอบต่อสังคม รวมตลอดเป็นความสามารถที่จะใช้สิทธิเสรีภาพให้เกิดประโยชน์แก่สังคมและตนเองอย่างแท้จริงอีกด้วย

3. ปัจจัยทางวัฒนธรรม ประชาธิปไตยนั้นมิใช่เป็นเพียงแต่แนวความคิดในเรื่องการเมืองการปกครองเท่านั้น หากแต่ยังมีความหมายคลุมถึงแนวของการดำเนินชีวิตหรือวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมอีกด้วย ถ้าจะอธิบายให้ง่ายต่อการเข้าใจก็ต้องพูดว่า ประชาธิปไตยนั้น เป็นบรรทัดฐานที่มนุษย์ยึดถือเป็นแนวทางของการประพฤติปฏิบัติตัวในสังคมนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นการประพฤติปฏิบัติในครอบครัว โรงเรียน หน่วยงาน หรือแม้แต่สังคมในระดับที่สูงขึ้นไปก็ตาม ประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์เห็นถึงคุณค่าของประชาธิปไตย และได้ประพฤติปฏิบัติตนตามกฎหมายเกณฑ์ของประชาธิปไตยในชีวิตประจำวัน แนวความคิดของประชาธิปไตยอันหนึ่งคือ ประโยชน์ส่วนรวม สัญชาตญาณของมนุษย์ส่วนใหญ่เน้นคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตน มุ่งแต่จะพิทักษ์รักษาสิทธิผลประโยชน์ของตน ดังจะเห็นได้จากชีวิตประจำวันของมนุษย์ ทุกวันนี้มีทัศนคติเช่นนั้น เช่นการขับขี่ยวดยานพาหนะ ผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ของตัวเองมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม จะขับขีโดยไม่คำนึงถึงกฎจราจร และความสะดวปลอดภัยของผู้อื่น นึกอยากจะแข่งก็แข่ง นึกอยากจะจอดถึงแม้จะเป็นบริเวณที่ห้ามจอดก็จอด ไม่เคารพสัญญาณจราจร การใช้วงเวียนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนในสังคมนั้นมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เคารพต่อกฎเกณฑ์ของส่วนรวมมากน้อยแค่ไหน ตามกติกากองการใช้วงเวียนในการจราจรนั้น เขาถือหลักว่า "รถที่อยู่ในวงเวียนหรือรถที่อยู่ทางขวามีสิทธิไปก่อนรถที่อยู่นอกวงเวียนหรือรถที่อยู่ทางซ้ายจะต้องรอ" แต่ทุกวันนี้เราจะเห็นว่าผู้ใช้รถในบ้านเราไม่เคยเคารพกฎเกณฑ์ข้อนี้กันเลย ทุกคนถือคติผิดๆ ว่า "ใครเคารพกฎไปที่หลัง ใครใจกล้าหน้าด้านได้ไปก่อน" สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นจนเป็นปกติวิสัย นานไปถ้าไม่แก้ไขผู้คนอาจจะลืมกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง การที่ผู้คนไม่เคารพกฎเกณฑ์ที่ตั้งมาของสังคม นอกจากจะเป็นการเห็นแก่ตัว ละเมิดสิทธิของผู้อื่นแล้วยังเป็นการทำลายผลประโยชน์ส่วนรวมอีกด้วย ในเรื่องการใช้รถใช้ถนนนี้

เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนในสังคมนั้นมีวัฒนธรรม ประจำชีวิตเป็นประชาธิปไตยมากน้อยแค่ไหน

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวก็เช่นกัน มีผลต่อการปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยอย่างยิ่ง การดำเนินชีวิตในครอบครัวมีอิทธิพลต่อสมาชิกที่จะมีบทบาทต่อสังคมภายนอก ถ้าพ่อแม่อบรมเลี้ยงดูและปฏิบัติต่อลูกแบบประชาธิปไตยลูกก็จะมีความคิดฝังแน่นและมีความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แต่ถ้าพ่อแม่ปฏิบัติตัวกับลูกในทางตรงกันข้าม เช่น พ่อแม่เป็นฝ่ายออกคำสั่งให้ลูกทำอย่างนั้น หรือไม่ให้ทำอย่างนี้ โดยไม่มีการชี้แจงแสดงเหตุผลประกอบ หรือเมื่อลูกจะชี้แจงแสดงเหตุผลว่าเพราะเหตุใดจึงประพฤติเช่นนั้น ผู้เป็นพ่อแม่ก็ไม่ยอมรับฟัง ถือว่าเป็นการเถียงพ่อแม่ ไม่เคารพยำเกรงผู้ใหญ่ เช่นนี้เป็นต้น วัฒนธรรมการอบรมเลี้ยงดูบุตรดังกล่าว ย่อมจะไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างทัศนคติที่ถูกต้องของเด็กที่จะมีต่อระบอบประชาธิปไตย

โรงเรียนและหน่วยงานก็เป็นสังคมที่มีส่วนในการเสริมสร้างความเข้าใจต่อระบอบประชาธิปไตยโดยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าครอบครัว ครู และผู้บังคับบัญชาที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย จะเปิดโอกาสให้ศิษย์หรือผู้ใต้บังคับบัญชา กระจ่างกระตือรือร้นไม่เคารพนับถือความเคารพนับถือที่ผู้น้อยแสดงต่อผู้ใหญ่ มิใช่การยอมรับฟังคำสั่งโดยดูชนชั้นภาพต่อหน้า แต่ลับหลังกลับไปนินทา การที่ผู้ใหญ่เปิดโอกาสให้ผู้น้อยได้แสดงความคิดเห็น ถึงแม้ในบางกรณีอาจจะมีลักษณะขัดแย้งกับความคิดของผู้ใหญ่ นอกจากผู้ใหญ่จะได้รับการยกย่องนับถือจากผู้น้อยด้วยใจจริงแล้ว ยังเป็นการสร้างสรรค์บรรยากาศความเป็นประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในสังคมนั้นอีกด้วย

วัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่มีขอบเขตกว้างขวาง ต่อความสำเร็จของระบอบประชาธิปไตย การสร้างวัฒนธรรม เพื่ออำนวยประโยชน์ต่อระบอบประชาธิปไตยก็เป็นเรื่องยุ่งยากสลับซับซ้อนที่ต้องอาศัยเวลา ความอดทน และความตั้งใจจริงจึงจะเป็นเหตุผล แต่ก็ได้ผลคุ้มค่า มีคำกล่าวที่ว่า "ไม่อาจจะปลูกฝังประชาธิปไตยในหมู่ประชาชน ซึ่งไม่เข้าใจหรือเห็นคุณค่าของประชาธิปไตย" หรือ David Thomson กล่าวถึงความสำเร็จของประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับ การมองเห็นคุณค่าของประชาธิปไตยซึ่งเรียกว่า The Democratic Vision สิ่งนั้นเองจะเป็นแรงดลใจให้บุคคลดำเนินงานทั้งปวง เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางของระบอบประชาธิปไตย (Thompson, 1940 : p. 5)

4. ปัจจัยในด้านอุดมการณ์ทางการเมือง การเมืองระบอบประชาธิปไตยเป็นเรื่องของคนหมู่มากที่มาร่วมกันดำเนินกิจกรรม เพื่อความสำเร็จร่วมกัน แต่การทำงานร่วมกันของคนหมู่มาก ซึ่งแตกต่างกันในเรื่องความคิด ผลประโยชน์ภูมิหลัง ฯลฯ จะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อมีสิ่งที่จะมาเชื่อมความคิดที่แตกต่างกันเหล่านั้นให้เป็นความคิดเดียวกันได้ สิ่งที่จะเชื่อมความคิดของคนให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันได้มีหลายระดับเช่นความรู้สึกเรื่องชาตินิยมลัทธินิยม ลัทธิการเมือง และที่

สำคัญที่สุดก็คืออุดมการณ์ทางการเมือง John Plamenantz ได้ให้นิยามคำว่า "อุดมการณ์" ว่า ความเชื่อถือว่าเป็นอุดมการณ์นั้นจะต้องเป็นระบบความคิดที่มีลักษณะสำคัญดังนี้ (ชัยอนันต์, 2523 : หน้า 9)

- 1) ความเชื่อนั้นได้รับการยอมรับร่วมกันในกลุ่มชน
- 2) ความเชื่อนั้นจะต้องเกี่ยวพันกับความสำคัญต่อกลุ่มชน เช่นหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิต
- 3) ความเชื่อนั้นต้องเป็นความเชื่อที่คนหันเข้าหากัน และใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตัว และดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอในหลายๆ โอกาส
- 4) ความเชื่อนั้นต้องมีส่วนช่วยในการยึดเหนี่ยวคนในกลุ่มไว้ด้วยกัน หรือช่วยสนับสนุนหรือให้คนนำมาใช้เป็นข้ออ้างในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้ด้วย

ดังนั้น อุดมการณ์ทางการเมือง จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการหนึ่งในการที่จะกระตุ้นและหล่อหลอมคติความเชื่อของคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะเป็นพลังที่มีความสำคัญทางการเมือง

การสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองให้บรรลุเป้าหมาย จะต้องกำหนดนโยบายทางการเมืองที่เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของประเทศชาติและความต้องการของประชาชน รวมทั้งการจัดระเบียบองค์กรทางการเมืองให้เข้มแข็งเพื่อที่จะทำให้อุดมการณ์ทางการเมืองบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย

การจัดระเบียบองค์กรทางการเมือง ก็เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวาง องค์กรทางการเมืองอาจจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือองค์กรทางการเมืองของชาติและองค์กรทางการเมืองด้านประชาชน องค์กรทางการเมืองของชาติก็ได้แก่ องค์กรการนิติบัญญัติ องค์กรการบริหาร และองค์กรตุลาการ ส่วนองค์กรทางการเมืองด้านประชาชนนั้น จัดขึ้นก็เพื่อให้เกิดอำนาจการเมืองอย่างแท้จริงขึ้น เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งทางการเมือง ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในสังคมที่เจริญแล้ว ไม่ว่าจะเป็นสังคมประชาธิปไตยหรือสังคมเผด็จการ สังคมทุนนิยม สังคมนิยมหรือแม้กระทั่งคอมมิวนิสต์ ต่างก็ต้องอาศัยการจัดระเบียบองค์กรประชาชนเป็นพื้นฐานแห่งอำนาจทางการเมืองด้วยกันทั้งนั้น แม้แต่จะมีลักษณะแตกต่างกันอยู่บ้างแต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ แตกต่างกันในลัทธิการเมือง โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างลัทธิประชาธิปไตยกับลัทธิเผด็จการ (นิพนธ์ ศศิธร, 2515 : หน้า 15)

ในสังคมประชาธิปไตย อำนาจทางการเมืองที่แท้จริงเกิดจากการที่ประชาชนได้รวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มต่างๆ ตามลักษณะของผลประโยชน์ อาชีพ การศึกษาฐานะทางสังคม ฯลฯ เช่น พรรคการเมือง สหภาพแรงงาน กลุ่มชาวนา ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ศูนย์

พิทักษ์สิทธิเสรีภาพครู แนวนร่วมต่อต้านเผด็จการ ฯลฯ กลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีอยู่กระจัดกระจาย โดยทั่วไปมีการจัดองค์การที่มีระเบียบเพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน ให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ กลุ่มเหล่านั้นนอกจากจะเป็นศูนย์กลางของสมาชิกที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองคล้ายกันที่จะเข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์แล้ว ยังจะเป็นองค์การทางการเมืองด้านประชาชนที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมือง และเป็นองค์การที่จะรวบรวมความคิดที่กระจัดกระจายให้เป็นกลุ่มก้อน เพื่อสร้างเป็นประชาคมดิอันทรงพลัง และมีค่าต่อรัฐบาลในอันที่จะพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม หรือประโยชน์ส่วนรวม

5. ปัจจัยในเรื่องชนชั้นในสังคม และระบบสังคม ชนชั้นมีความสำคัญต่อระบอบประชาธิปไตยอยู่ไม่น้อยอย่างที่ Aristotle ได้เคยกล่าวไว้ว่า "สังคมที่มีชนชั้นกลางมาก จะทำให้การปกครองมีผลดีและสะดวกขึ้น" การจำแนกชนชั้นในสังคมแต่เดิมมา ถือเอาฐานทางเศรษฐกิจตระกูลวรรณะเป็นเครื่องกำหนดชนชั้นแต่ในสังคมปัจจุบันถือเอารายได้ ตำแหน่งหน้าที่ การงาน การศึกษาเป็นเครื่องกำหนดชนชั้น ซึ่งมักจะนิยมแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม หรือ 3 ชั้น คือคนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นต่ำหรือชนชั้นกรรมชีพ หรือผู้ซึ่งมีรายได้ต่ำ

สังคมที่มีส่วนประกอบของชนชั้นกลางมาก การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะเป็นไปด้วยความราบรื่น เหตุผลที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะชนชั้นกลางไม่ใช่เป็นกลุ่มบุคคลที่มีทรัพย์สินหรือที่ดินมากมายที่จะต้องปกป้องรักษาสภาพเดิมเอาไว้เหมือนชนชั้นสูง แต่ในขณะเดียวกันชนชั้นกลางก็ไม่มี ความอดอยากคับแค้นจนกระทั่งเห็นด้วยกับนโยบายใช้ความรุนแรงในการทำลายล้างระบอบเดิม เพื่อสร้างสังคมใหม่ขึ้น ชนชั้นกลางเห็นว่าสังคมประชาธิปไตยเป็นสังคมเปิด เป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้คนที่มีความรู้ ความสามารถ มีความขยันขันแข็ง มีสิทธิที่จะได้รับผลที่เขาได้ใช้ความสามารถ ความอดุสาหวิริยอย่างยุติธรรม ตลอดจนเขาจะได้รับหลักประกันในความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตความเป็นอยู่ และโอกาสของความเจริญก้าวหน้าในระบอบสังคมเปิดนั้น บุคคลมีโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะเปลี่ยนแปลงฐานะทางสังคม ด้วยเหตุผลดังกล่าว ชนชั้นกลางซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของสังคม จึงมีความเชื่อมั่นว่าระบอบประชาธิปไตยจะเป็นระบอบการปกครองที่ดีเหมาะสมกับความต้องการของ พวกชนชั้นกลางจึงสนับสนุนส่งเสริม และธำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย

ประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย หากจะพิจารณาประชาธิปไตย นั้นจำเป็นจะต้องให้ประชาชนได้เข้าใจในหลักการพื้นฐานสองระบอบประชาธิปไตย และดำเนินชีวิตสอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยดังกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่ประชาชนจะช่วยส่งเสริมสนับสนุนการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ปัจจัยที่สำคัญอันหนึ่ง คือ การที่ประชาชนได้ดำรงชีวิตประจำวันตามหลักการประชาธิปไตย หรือ มีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยนั่นเอง ซึ่งพอจะอธิบายให้เห็นถึงวิถีชีวิตประชาธิปไตยในการปฏิบัติ (กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย, 2536: หน้า 35-42)

วิถีชีวิตประชาธิปไตยในทางปฏิบัติ

ความหมายและหลักการของวิถีชีวิตประชาธิปไตย

วิถีชีวิตประชาธิปไตย หมายถึงแนวทางการดำรงชีวิตประจำวัน และการดำรงตนในสังคมของประชาชนในประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย

แนวทางการดำรงชีวิตประจำวัน หมายถึง การที่ประชาชนนำเอาหลักการและความเชื่อในระบอบประชาธิปไตยมาประพฤติปฏิบัติตน ทั้งในครอบครัว ในโรงเรียน ในชุมชน ตลอดจนการประกอบอาชีพการงานส่วนตัวและการทำงานร่วมกับผู้อื่น เพื่อพัฒนาความเจริญของชุมชน

การดำรงตนในสังคมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้ประพฤติตนอย่างสอดคล้องกับหลักการปกครองดังกล่าว โดยปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองตามที่กฎหมายกำหนด และเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองในระดับต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ตลอดจนมีความเชื่อมั่นศรัทธาต่อการปกครองในระบอบนี้อย่างแท้จริง พร้อมทั้งจะให้ความสนับสนุนร่วมมือเท่าที่จะสามารถกระทำได้

หลักการของวิถีชีวิตประชาธิปไตย การดำเนินวิถีชีวิตประชาธิปไตยนั้น จะต้องยึดถือหลักการ ดังนี้

1. การรู้จักใช้เหตุผล การตัดสินใจจะทำอะไรนั้นต้องยึดหลักเหตุผลมากกว่าที่จะใช้ความรู้สึกหรืออารมณ์ส่วนตัว จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เกิดความเรียบร้อยและเจริญก้าวหน้า ผู้ที่จะดำเนินชีวิตได้อย่างมีเหตุผลนั้นจะประกอบด้วยลักษณะดังนี้

- มีความคิดกว้างไกล รับฟังข่าวสารและความคิดเห็นของผู้อื่น เข้าใจในความต้องการจำเป็นของผู้อื่น

- มีใจอดทน ไม่นำอารมณ์หรือความรู้สึกส่วนตัวมาใช้ตัดสินปัญหา ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น

- ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา หมายถึง การมองปัญหาต่างๆ อย่างรอบคอบใคร่ครวญถึงสาเหตุของปัญหา และพิจารณาหาทางแก้ไขอย่างมีสติ ไม่ใช่ใช้อารมณ์หรือความเชื่อฟังคำยุยงของผู้อื่นโดยปราศจากการไตร่ตรอง

2. ใช้หลักความสมัครใจ ระบอบประชาธิปไตยนั้น เป็นการปกครองที่อาศัยความสมัครใจร่วมกันของคนส่วนใหญ่มากกว่าที่จะใช้การบังคับ ในการดำเนินชีวิตประจำวันก็เช่นกันการที่จะให้คนหนึ่งผู้ใดปฏิบัติอย่างไรนั้น ควรชี้ถึงเหตุผลความจำเป็นให้เขาเข้าใจและสมัครใจที่ทำมากกว่าที่จะบังคับ ซึ่งการยึดหลักความสมัครใจจะมีประโยชน์ ดังนี้

- เป็นการยอมรับในความมีเหตุผลและมีสิทธิที่จะเลือกกระทำหรือไม่ทำอะไร
- ได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติ การสนับสนุนต่างๆ อย่างเต็มใจและได้ผลที่ดีกว่าการบังคับ
- จัดข้อขัดแย้ง การต่อต้านต่างๆ ให้หมดไปได้

3. มีน้ำใจนักกีฬา การมีน้ำใจนักกีฬา หมายถึง การรู้แพ้รู้ชนะ รู้ภัย ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตประชาธิปไตยเนื่องจากตามหลักประชาธิปไตยนั้น การตัดสินใจในเรื่องต่างๆ จะต้องกระทำตามความเห็นของคนส่วนใหญ่ ซึ่งก็หมายความว่า ในเรื่องที่มีผู้ที่มีความเห็นแตกต่างกันแล้วยอมมีฝ่ายหนึ่งที่สมหวังและอีกฝ่ายหนึ่งที่ผิดหวัง ฝ่ายที่สมหวังหรือฝ่ายข้างมากนั้นก็ต้องไม่เยาะเย้ยถากถางอีกฝ่ายหนึ่ง แต่จะต้องให้ความเห็นใจ และพร้อมที่จะรับฟังปัญหาของอีกฝ่าย เพื่อหาทางช่วยเหลือแก้ไขในโอกาสต่อไป ในขณะที่เดียวกันฝ่ายที่ไม่สมหวัง ก็ต้องยอมรับในความเห็นของคนส่วนใหญ่และพร้อมที่จะให้ความสนับสนุนร่วมมือ นอกจากนี้ ทั้งสองฝ่ายจะต้องมองขัดขัดแย้งต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น ว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ผูกใจเจ็บหรือเก็บมาเป็นอารมณ์ครุ่นคิดว่าเป็นเรื่องที่เสียหาย เสียศักดิ์ศรี

4. ปฏิบัติตามกฎหมาย ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ถือว่ากฎหมายที่บังคับใช้อยู่ เป็นกฎหมายที่คนส่วนใหญ่ให้การยอมรับ เพราะหากคนส่วนใหญ่ไม่เห็นชอบกับกฎหมายใดๆ ก็สามารถที่จะผลักดันให้มีการแก้ไขกฎหมายนั้นๆ โดยอาศัยกลไกทางการเมืองการปกครองต่างๆ ได้ ดังนั้นทุกคนจึงต้องปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

5. ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งแสดงออกโดย
- การปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอภาคกัน
 - ให้ความสำคัญต่อทุกคน ในการที่จะรับฟังความเห็นความต้องการของเขา
 - ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก มีความเป็นกลางในการตัดสินใจปัญหาต่างๆ โดยไม่นำความสัมพันธ์ส่วนตัวมาใช้ในการพิจารณาปัญหาของส่วนรวม

การดำรงตนในสังคมประชาธิปไตย

การมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง

การที่จะทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างมั่นคงและเกิดประโยชน์สุขต่อส่วนรวมนั้นประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองตนเองในระดับต่างๆ อย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ระดับชุมชนหมู่บ้านตำบล ไปจนถึงระดับจังหวัดและระดับประเทศ ซึ่งจะสามารถมีส่วนร่วมได้ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. การใช้สิทธิในการเลือกตั้งตัวแทนในระดับต่างๆ
2. การลงสมัครรับเลือกตั้งและเข้าร่วมดำรงตำแหน่งทางการเมืองการปกครองในระดับต่างๆ
3. การแสดงความเห็นสนับสนุน คัดค้าน หรือเสนอแนะต่างๆ อย่างมีเหตุผลและมีใจเป็นธรรม
4. การให้ความร่วมมือในกิจกรรมของส่วนรวม ปฏิบัติตาม กฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดขึ้นโดยส่วนรวม

ยอมรับในเสียงข้างมากและเคารพในเสียงข้างน้อย

เนื่องจากการปกครองระบบประชาธิปไตยนั้น ถือว่าทุกคนมีอำนาจในการปกครองโดยเท่าเทียมกัน ดังนั้นการตัดสินใจปัญหาต่างๆ จึงต้องทำตามความต้องการของคนส่วนใหญ่หรือตามเสียงข้างมาก ซึ่งฝ่ายข้างน้อยต้องให้การยอมรับและปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจแต่ในขณะเดียวกันฝ่ายข้างมากก็ต้องยอมรับฟังเหตุผล ความจำเป็นของฝ่ายข้างน้อยและไม่ละเลยประโยชน์หรือความจำเป็นของฝ่ายข้างน้อยที่ควรจะได้รับ การดลสนอง ซึ่งในบางครั้งฝ่ายข้างมากอาจต้องยอมสละประโยชน์ของตนหากเห็นว่าความต้องการของฝ่ายข้างน้อยเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นเร่งด่วน

การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม การอยู่ร่วมกันในชุมชนต้องมุ่งกระทำการเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตย

การมีวินัย

วินัยเป็นสิ่งสำคัญมากในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งถือหลักการปกครองตนเอง เพราะหากคนในชาติไม่มีวินัยแล้ว ก็แสดงว่าไม่สามารถควบคุมบังคับตนเองให้อยู่ในกรอบกติกาที่ตนและผู้อื่นร่วมกันกำหนดขึ้นได้ ดังนั้นจึงไม่สามารถที่จะใช้สิทธิในการปกครองตนเองได้เช่นกัน ซึ่งการมีวินัยนั้น จะต้องถือปฏิบัติดังนี้

1. ไม่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของสังคม
2. ชื่อตรงต่อหน้าที่ของตน

3. ปฏิบัติตามข้อตกลงของกลุ่ม
4. ปฏิบัติตามประเพณีอันดีงามของสังคม

ดำรงตนในชีวิตประจำวัน

การดำรงตนในชีวิตประจำวันตามวิถีชีวิตประชาธิปไตยโดยนั้นได้แก่ การประพฤติปฏิบัติ ดังนี้

การส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตย

1. การส่งเสริมประชาธิปไตยในครอบครัว โดย
 - การที่สมาชิกในครอบครัวมีความรักใคร่ปรองดองกัน
 - การเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ในฐานะที่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และเป็นผู้รับผิดชอบต่อครอบครัว
 - การที่พ่อแม่ยอมรับฟังความเห็น ความต้องการของลูก
 - การตัดสินใจปัญหาต่างๆ โดยใช้เหตุผลมากกว่าที่จะใช้อารมณ์
 - มีการปรึกษาหารือกันในเรื่องที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับผู้อื่น
 - พ่อแม่ลูกรู้จักหน้าที่ของตนเอง และปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความรับผิดชอบเต็มใจ
2. การส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน โดย
 - สอนให้นักเรียนรู้จักการทำงานรวมกลุ่ม
 - กระตุ้นและเปิดโอกาสให้นักเรียนกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ
 - ฝึกหัดให้นักเรียนยอมรับฟังความเห็นและเหตุผลของผู้อื่น
 - พยายามโน้มน้าวใจให้นักเรียนเข้าใจถึงเหตุผลในกฎระเบียบต่างๆ มากกว่าที่จะใช้อำนาจบังคับแต่เพียงอย่างเดียว
 - พยายามจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออก และมีความรับผิดชอบในการทำงานเป็นกลุ่ม
 - ฝึกหัดให้นักเรียนยอมรับในข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มและปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมาย
3. การส่งเสริมประชาธิปไตยในชุมชน โดย
 - ร่วมในการประชุมหรือกิจกรรมของชุมชนอย่างเต็มใจ
 - รับฟังความคิดเห็นของทุกคน และไม่ถือโทษโกรธเคืองกันแม้จะมีความเห็นขัดแย้งกัน

- ตัดสินใจโดยใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์
- มีการปรึกษาหารือกันในขณะทำงาน
- ร่วมกันแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องต่างๆ มากกว่าที่จะคอยซ้ำเติม
- เคารพกฎระเบียบของชุมชนและกฎหมาย
- ติดตามข่าวสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ
- ตัดสินปัญหาโดยเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ไม่ควร

รีบร้อนให้มีการลงมติ

4. การทำงานเป็นกลุ่มเพื่อร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน การทำงานเป็นกลุ่มเพื่อร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านเป็นการนำหลักการประชาธิปไตยมาปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรม โดย

- มีการวางแผนการทำงานร่วมกัน
- มีการดำเนินบทบาทที่เหมาะสมระหว่างผู้นำและผู้ตามหรือผู้สนับสนุน
- รู้จักแบ่งงานกันทำ มีความสมัครใจที่จะทำงานของส่วนรวม และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

ผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

- มีการแสดงความคิดเห็นร่วมกันในปัญหาความต้องการต่างๆ อย่างกว้าง

ขวาง

- รู้จักรับฟังความคิดเห็น เหตุผล และความจำเป็นของคนอื่น
- ตัดสินปัญหาโดยการอภิปรายเหตุผลให้เป็นที่ยอมรับร่วมกันมากกว่าที่จะรีบ

ลงมติ

- เคารพต่อข้อตกลงของกลุ่มและปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ
- มีการประเมินผลการทำงาน การให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไข โดยผู้ที่

ถูกประเมินจะต้องเต็มใจรับฟังและไม่ถือว่าเป็นการตำหนิติเตียน

การมีส่วนร่วมของประชาชน ในโครงการสาธารณะท้องถิ่น นอกจากจะอธิบายให้เห็นถึงลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชน ในขบวนการพัฒนาชุมชนอันจะช่วยส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักปกครองตนเอง และมีทัศนคติการเรียนรู้วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย แล้วอาจอธิบายในลักษณะประเด็นหนึ่งก็คือ เพื่อประชาชนพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญ ด้วยการให้หลักการช่วยเหลือปกครองตนเอง เมื่อท้องถิ่นเจริญขึ้นในด้านเศรษฐกิจและสังคม และประชาชนมีความพร้อมในระดับหนึ่งก็สามารถพัฒนาเป็นองค์การปกครองท้องถิ่นได้

การพัฒนาท้องถิ่นโดยประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนานั้นถือเสมือนเป็นโรงเรียนเบื้องต้นที่จะทำให้ประชาชนไทย โดยทั่วไปได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงกระบวนการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างท่องแท้ทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เรียนรู้ และฝึกฝนตนเองให้เข้าใจต่อกลไกการปกครองระบอบประชาธิปไตย จะ

เป็นวิถีทางหนึ่งนำไปสู่การพัฒนาการปกครองท้องถิ่นต่อไป ซึ่งอุดมคติของการปกครองท้องถิ่นที่นานาอารยประเทศยอมรับ (ประหยัด หงษ์ทองคำ : 79-80) พอจะอธิบายได้ดังนี้

การปกครองท้องถิ่น

ประการแรก องค์การปกครองท้องถิ่น ประชาชนปกครองตนเอง มีอำนาจที่จะปกครองตนเอง โดยในองค์การปกครองท้องถิ่นจะมีฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติรับผิดชอบบริหารกิจการของท้องถิ่นตามอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่อย่างอิสระโดยไม่จำเป็นต้องฟังคำสั่งจากรัฐบาลกลางทุกกรณีไป เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบกิจการขององค์การปกครองท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นฝ่ายบริหารหรือฝ่ายนิติบัญญัติต่างก็เป็นประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนท้องถิ่นนั่นเอง

ประการที่สอง การปกครองท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองหรือมีส่วนเข้ามาดำเนินกิจการของท้องถิ่นด้วยตนเองอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะโดยการสมัครเข้ารับการเลือกตั้ง เพื่อให้ประชาชนเลือกเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเป็นฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายนิติบัญญัติขององค์การปกครองท้องถิ่น หรือแม้แต่ในฐานะประชาชนผู้คอยเอาใจใส่ดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองในองค์การปกครองท้องถิ่น

ประการที่สาม องค์การปกครองท้องถิ่น ต้องสนองตอบความต้องการของท้องถิ่นตราเป้าหมายหรือตรงต่อความต้องการที่แท้จริง และอีกประเด็นหนึ่งเพื่อให้การบริหารสนองตอบความต้องการนั้น รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์

ประการที่สี่ องค์การปกครองท้องถิ่น แบ่งเบาภาระของรัฐบาลกลาง เมื่อสังคมยังไม่เจริญ ความต้องการของมนุษย์อยู่ในขอบเขตที่จำกัดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สิ่งที่ประชาชนต้องการจากรัฐบาลก็ไม่มีลักษณะยุ่งยากสลับซับซ้อนอะไรมากนัก เพียงแต่ต้องการจากรัฐบาลคุ้มครองป้องกัน ภัยอันตรายเพื่อให้เขาอยู่กันอย่างปลอดภัยและมีที่ทำมาหากินตามสมควรแก่สภาพเท่านั้น ฉะนั้นรัฐบาลกลางเพียงแห่งเดียวก็สามารถที่จะให้บริการแก่ประชาชนได้เพียงพอ แต่โลกปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ อย่างมาก ประเทศที่มีความเจริญน้อย หรือสังคมด้อยพัฒนาก็พยายามที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญขึ้นทุกวิถีทาง ประกอบทั้งจำนวนพลเมือง ก็เพิ่มมากขึ้นปัญหาและความต้องการต่างๆ ก็เพิ่มทวีมากขึ้น มีลักษณะยุ่งยากสลับซับซ้อนมากขึ้นจนรัฐบาลเพียงแห่งเดียวไม่อยู่ในฐานะที่จะให้บริการสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนได้เพียงพอและทั่วถึง ประกอบกับภาระกิจอันเป็นหน้าที่ของรัฐบาลโดยตรงก็มีปริมาณเพิ่มขึ้น ฉะนั้นรัฐบาลจึงจำเป็นต้องกระจายอำนาจให้หน่วยการปกครองท้องถิ่นดำเนินการต่างๆ สนองตอบความต้องการของประชาชน อันเป็นการแบ่งเบาภาระจากรัฐบาล

การศึกษาเรื่องปัจจัยหรือวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเป็นองค์กรการปกครองท้องถิ่นมีขอบเขตกว้างขวาง แต่ในที่นี้ จะจำกัดขอบเขตการพิจารณาเฉพาะปัจจัยที่สำคัญบางประการที่เห็นสมควรจะกล่าวถึงตามข้างต้นเท่านั้น ส่วนปัจจัยอื่นๆ เช่น ปัจจัยทางด้านการเงิน ด้านกฎหมาย ฯลฯ ก็น่าที่จะได้มีการศึกษาในโอกาสต่อไป

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปรัชญา เวสารัชช์ ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบทสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับโดยใช้ความพยายามหรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตนในกิจกรรม ซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาชนบท โดยการมีส่วนร่วมต้องยึดหลักหรือองค์ประกอบดังต่อไปนี้ คือ การที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาและผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความรู้ ความคิด ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงิน วัสดุ ในกิจกรรมการพัฒนา

การวิเคราะห์เชิงสมมติฐานการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี สารนิพนธ์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2528 โดย อนุภาพ ภิระลาภ ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลกระทบและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา และพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมีอยู่ 4 ประการ คือ ความใกล้ชิดเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือความถี่ในการให้ความสนใจ หรือนิเทศจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ การคำนึงถึงผลประโยชน์ในการตอบแทน การยอมรับแบบอย่าง และความเชื่อถือในตัวผู้นำ

สุจินต์ ดาววีระกุล ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดนครสวรรค์ ปี 2527 วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2527 ได้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทหมู่บ้าน พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้สึกตนมีความสำคัญต่อหมู่บ้าน การมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมในการพัฒนาในกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ความต้องการเกียรติ การได้รับการชักจูงจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน และพัฒนาการอำเภอ

กรรณิกา ชมดี ได้ศึกษาถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2524 สรุปได้ความว่า

การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกลุ่มเกษตรกรทำไร่โครงการสารภี พบว่าปัจจัยจูงใจให้มีส่วนร่วมได้แก่ เกียรติ และความต้องการอาชีพใหม่ การจูงใจจากเพื่อน การสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ความต้องการเงินทุน ความต้องการซื้อสินค้าราคาถูก และผู้นำที่ชักนำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ กรรมการสมาคมตำบล ฯลฯ

ยุวดี สิทธิพาทย์ ได้ศึกษาถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ศึกษาเฉพาะกรณี กลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร โครงการปฏิรูปที่ดินสาธารณะประโยชน์ดงเทพรัตน์ ตำบลดงดอน อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2529 สรุปได้ความว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการการมีส่วนร่วมมาก ได้แก่ จำนวนผลผลิตข้าว สมรรถภาพในการอ่าน ส่วนทัศนคติต่อการมีส่วนร่วม และโอกาสการมีส่วนร่วมเป็นตัวแปรที่อธิบายเพิ่มได้เป็นอันดับรองลงมา สำหรับ อายุ และเพศ อธิบายได้เพียงเล็กน้อย

ประวิทย์ พุจิตรถานนท์ ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยการบริหารกับการเข้ามามีส่วนร่วมทางธุรกิจของสมาชิกสหกรณ์เกษตร สารนิพนธ์ คณะรัฐศาสตร์สาขาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2530 สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วมของประชาชนในการพัฒนามี 5 ปัจจัยดังนี้ คือ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการเมือง ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคม

ชินชัย ชีเจริญ ได้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานสังคมสงเคราะห์ชุมชน ผลกระทบจากการแบ่งช่วงชั้นบุคคลในชุมชนแออัด กรณีศึกษาชุมชนแออัดซอยอินทามระ 10 เขตพญาไท กรุงเทพมหานคร วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2528 พบว่าสาเหตุส่วนใหญ่ที่ทำให้บุคคลในชุมชนไม่สามารถเข้าร่วมในกิจกรรมการแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ได้นั้น มีสาเหตุอยู่ 3 สาเหตุด้วยกัน คือ การไม่มีเวลาว่าง การไม่อยู่ในชุมชนขณะมีกิจกรรม และการขาดแคลนทุนทรัพย์

ฉอ้าน วุฒิกรรมรักษา ได้ศึกษาถึง ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมมีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานชนบท พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่าง คือ ต้องการความสะดวกสบายในการคมนาคมขนส่งมากที่สุด รองลงมา ความต้องการพัฒนาหมู่บ้านต้องการทำงาน และการได้รับการขอร้องให้มา ต้องการอยากได้เงิน มีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่มีงานทำ และเป็นญาติกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตามลำดับ บุคคลที่ชักจูงให้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการฯ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านมากที่สุด รองลงมาคือ กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน เพื่อนบ้าน แพทย์

ประจำตำบล พัฒนาการ ครูประจำตำบล เจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่โครงการ กสช. ผู้นำอื่นในหมู่บ้าน ปลัดจังหวัด นายอำเภอ และเพื่อนบ้าน ตามลำดับ

ธวัช เบญจาทิกุล ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนา กรณีศึกษาหมู่บ้านชาวเขาชนเผ่าเลีศการประกวดหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2529 ได้ผลสรุปดังนี้

ปัจจัยที่มีผลในการผลักดันการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่

- ปัจจัยสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และความปลอดภัย
- ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่นโดยเฉพาะผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการให้ความสนใจจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ
- รางวัลตอบแทน ได้แก่ ค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผลสหกรณ์ออมทรัพย์ หรือธนาคารข้าว

ร.ต. สมิตร กิจจาหาญ ได้ศึกษาบทบาทงานพัฒนาชุมชนในการส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น พบว่า การพัฒนาบทบาทของผู้นำในท้องถิ่น และการปูพื้นฐานให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ในลักษณะโครงการพัฒนาชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ชนบท จะเป็นสิ่งสำคัญในการส่งเสริมให้ประชาชนได้เรียนรู้วิธีการปกครองตนเอง และรู้จักการเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นทีม เพื่อช่วยกันปรับปรุงพัฒนาให้ท้องถิ่นหมู่บ้านมีความเจริญขึ้นไป การศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการดำเนินการโครงการพัฒนาท้องถิ่นชนบทโดยใช้หลักการพัฒนาชุมชนในหลักการที่ว่า ให้ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือตนเอง พึ่งตนเอง ร่วมกันคิด ร่วมกันดำเนินการ ร่วมกันแก้ปัญหา จะเป็นการช่วยส่งเสริมให้ประชาชนได้เรียนรู้ รู้จัก และคุ้นเคยต่อการปกครองตนเอง เป็นเสมือนเวทีทดลองฝึกหัดให้ประชาชนเคยชิน กับหลักการปฏิบัติตามวิธีการปกครองตนเอง ในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนมีความรู้สึกที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองในทางการเมืองการปกครองของท้องถิ่น ประกอบกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ของชุมชนมีความเจริญขึ้น ด้วยความเอาใจใส่และความกระตือรือร้นของประชาชนแล้ว ท้องถิ่นนั้นก็พร้อมจะยกฐานะกลายเป็นองค์กรการปกครองท้องถิ่นได้ง่าย และเร็วขึ้น

การศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน มีผู้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องนี้ มากพอสมควร การหยิบยกผลงานทางการวิจัย ดังกล่าวมาเสนอในรายงานฉบับนี้ เนื่องจากผู้วิจัยได้พิจารณาว่ามีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยในประเด็นที่กำลังสนใจ นอกจากผลงานการวิจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องเช่นเดียวกัน ซึ่งได้นำเสนอในรายงานช่วงต้นๆ อันจะเป็นกรอบแนวความคิดให้ผู้ศึกษาได้นำไปศึกษาถึงปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วน

ร่วมของประชาชนในโครงการสาธารณะของท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ปัจจัยด้านผู้นำท้องถิ่น ปัจจัยด้านการจัดการของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และปัจจัยด้านสังคม และเศรษฐกิจ ปัจจัยดังกล่าวมีผลทำให้ประชาชนในชุมชนชนบท เข้าไปร่วมมือหรือ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในโครงการสาธารณะของท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด อย่างไรก็ตาม การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนดังกล่าวมีลักษณะเข้าร่วมขบวนการการพัฒนาในลักษณะอะไร อย่างไร ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงการศึกษาว่าประชาชนที่เข้าร่วมโครงการจากปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวมีทัศนคติ ความรู้ ความเข้าใจ ในแนวทางการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การกล่อมเกลา การเรียนรู้ ในทางการเมืองของท้องถิ่น ในวิถีทางประชาธิปไตย อันจะเป็นปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น และพัฒนาการเมืองในระดับชาติต่อไป อีกประเด็นหนึ่งจากปัจจัยการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนนั้น เมื่อประชาชนได้เข้าร่วมตามวิถีทางประชาธิปไตย และสามารถช่วยเหลือตนเอง ปกครองตนเองจนเกิดความเจริญพัฒนาในระดับหนึ่งได้ก็อาจจะยกฐานะให้เป็นองค์กรการปกครองท้องถิ่นได้ในอนาคต ส่วนจะมีแนวโน้มการพัฒนาระบบประชาธิปไตยมากเพียงใด หรือจัดตั้งเป็นองค์กรการปกครองท้องถิ่นได้ใช้เวลานาน หรือมากน้อยเพียงใด ผู้เขียนไม่ได้ศึกษาและมีได้นำเสนอไว้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ยังได้นำแนวความคิดผลงานทางวิชาการและผลการวิจัยตามทีกล่าวมาเป็นกรอบพิจารณาในการศึกษาถึงปัญหา และอุปสรรคในการที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในโครงการพัฒนาระดับท้องถิ่นด้วย เพื่อจักได้นำไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบาย และนำโครงการสาธารณะไปปฏิบัติในพื้นที่ชนบทได้อย่างเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิพล ทั้งในด้านของเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง.